

ÉDES ANYANYELVÜNK

VIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM
1986. JÚLIUS-SZEPTEMBER
ÁRA: 10,50 FORINT

Nagy érdeklődés kísérte az idén is az anyanyelv hetének rendezvénysorozatát. Képünkön: Berecz János, az MSZMP KB titkára a miskolci országos megnyitón
(MTI fotó: Kozma István felv.)

A tartalomból

Berecz János:
Óvjuk nyelvünket!

Simon Zoárd:
Pokolgép
és Damoklesz-kard

Török Gábor:
Bomba-e a bombasz-
tikus?

Kovalovszky Miklós:
Névutók pálfordulása
Boros Edit:
Névemlékek Farkas-
lakáról
Pusztai István:
A majmolás veszélye
Deme László:
Rádióműsorunk
születésnapjára

Bachát László:
Nyelvhasználat
és magatartás
Tompa József:
Járványos helyesírási
merevgörcs vagy csak is-
métlődő pongyolaság?
Rapcsák Lajos:
Miért nem száll le
a repülőgép?

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik
a Magyar Tudományos
Akadémia
anyanyelvi, helyesírási
és magyar nyelvészeti
bizottságának, valamint
a Magyar

Nyelvtudományi
Társaságnak és a TIT
országos magyar nyelvi
választmányának
támogatásával.

A szerkesztőbizottság
elnöke:

Lőrincze Lajos
Szerkesztőbizottság:
Deme László,
Fábián Pál,
Fülöp Lajos,
Grétsy László,
Kovalovszky Miklós,

Ladó János,
Rácz Endre,
Somogyi Béla,
Szathmári István,
Szepes Gyula,
T. Urbán Ilona
Felelős szerkesztő:

Bencédy József
Szerkesztő:
Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő
és Kaján Tibor
készítette.

Szerkesztőség:
Budapest,
Dob u. 60.

1072

Telefon: 416-939
Kiadja:

a Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Siklósi Norbert
vezérigazgató

Megjelenik negyed-
évenként.

Egy szám ára: 10,50 Ft.

Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető a hírlapkészítő
postahivataloknál és a Posta
Központi Hírlapirodnál
(postacím: Budapest, V., Jó-
zsef nádor tér 1. 1900) köz-
vetlenül vagy postautalvá-
nyon, valamint átutalással a
HELIR 215-961 62 pénzforga-
lmi jelzőszámra. Előfizetési
díj: félévre 21 Ft, egy évre
42 Ft. Külföldiek részére elő-
fizethető a „Kultúra” Könyv
és Hírlap Külkereskedelmi
Vállalatnál, H-1389 Buda-
pest, postafiók 149.

Szedte a Nyomdaipari Fény-
szedő Üzem (857170/09)

Szólóki Nyomda

Felelős vezető:

Gombkötő Béla igazgató

INDEX: 25 224

HU ISSN 0139-0457

FELHÍVÁS

„Az anyanyelv őrzése nem valami-
lyen öncélú, fölösleges ragaszkodás va-
lamihez, hanem talán a legfontosabb
ismérve nemzetnek, nemzetiségnek.”
(Sütő András)

Az anyanyelvi műveltség, az élőszó
kulturáltsága elválaszthatatlan az igé-
nyes emberi magatartástól és együtt-
éléstől. Anyanyelv és beilleszkedés,
anyanyelv és műveltség, anyanyelv és
demokrácia szorosan összetartoznak.
Csak a szépen és jól beszélő, önmagát
kifejezni tudó ember lehet igazán
egyenlő az egyenlők között.

A Magyar Kommunista Ifjúsági Szö-
vetség „SZÉP SZÓ” elnevezéssel moz-
galmat hirdet, és összefogásra szólít,
hogy a fiatalok beszédét és viselkedését
jobbítsa. Megnyerni akarunk, s nem
ítélkezni, meggyőzni, s nem legyőzni.

Mindannyian illetékesek vagyunk: az

írók és fordítók, a sajtó, a rádió, a tele-
vízió és elsősorban a család, az iskola.
Sokat tehetnek a művészetek, a nyelv-
művelő, anyanyelvápoló műhelyek, és
feladat vár a társadalmi szervezetekre.
Összefogásra szólítunk, hogy tetteink
egymást erősítve érjenek célra.

Pályázatokat hirdetünk, vetélkedőket
szervezünk; játékkal kedvet és igényt te-
remtve a szép magyar beszédre, az em-
beri tartásra. Népszerűsíteni kívánjuk
az olyan nagy hagyományokra visszate-
kintő megmozdulásokat, amilyen az
„Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati
és a „Kazinczy” szépkiejtési verseny.

Felhívunk minden, ügyünkért csele-
kedni kész fiataalt, hogy csatlakozzék
kezdemenyezésünkhöz. A közös gondol-
kodás, a közös tett, játék és versengés
segít bennünket nemes céljaink elérésé-
hez.

Tartalom

Felhívás	B/II.
Övünk nyelvünket! (Részletek Berecz János beszédéből)	1
Balabán Péter: Újabb divathullám	2
Heltainé Nagy Erzsébet: Jubilált a magyar nyelv hete	3
Kürti András: Fogas kérdések	4
Simon Zóárd: Pokolgép és Damoklesz-kard	4
Török Gábor: Bomba-e a bombasztikus?	4
Kovalovszky Miklós: Névutók pálfordulása	5
Boros Edit: Névenlékek farkaslakáról	6
Szathmári István: „Sinen van”	6
Rapsák Lajos: Miért nem száll le a repülőgép?	7
Pusztai István: A majmolás veszélye	8
Deme László: Rádióműsorunk születésnapjára	8
Rapsák Lajos: Utóhang a zárt é vitájához	9
Szemle	10.
Grétsy László: Két nyelvészeti könyv Jugoszláviából	10
Kovalovszky Miklós: Müncheni kódex	11
Felde Györgyi: Lukácsy András: Elmés játékok, játékos elmék,	11
Bachát László: Nyelvhasználat és magatartás	12
Graf Rezső: Jövőnknek megannyi lámpása	12
Egedy Mária: A rak és a tesz	13
Szepes Gyula: Hmhmhm vagy Hm-Hm-Hm?	13
Pásztor Emil: Helyesírás és értetlenség	14
Figyelmező	14
Tompa József: Járványos helyesírási merevgörccs vagy csak ismétlődő pongyolaság?	15
Zimányi Árpád: Üdítő ital és üdítőital	15
Nyelvi játékok	16
Postaláda	B/III.
sz. gy.: Remek rímek	B/IV

Óvjuk nyelvünket!

Részletek Berecz Jánosnak az Anyanyelv hete megnyitó ünnepségén elmondott beszédéből

Társadalmi, gazdasági életünket az a törekvés hatja át, hogy a kezdeményezést, a hatékonyságot, az önállóságot az élet minden területén, minél teljesebben, minél mélyebben megvalósítsuk. Ehhez egyre több és újabb ismeretekre, világos gondolatokra, tisztánlátásra van szükség, s egyben arra – bár ezek maguk is csak világos nyelvi formában ölthetnek testet –, hogy elgondolásaink, terveink helyességéről másokat is meg tudjunk győzni, és cselekvésre tudjunk készíteni...

Közéletünk örvendetes módon élénkül, és egyre több területet, egyre több embert fog át. Minden nap tapasztaljuk, hogy mennyi bölcsesség, mennyi kezdeményezés bukkan elő különféle megbeszéléseinkben. De vannak káros kinövéses is közéletünkben: egymást átfedő értekezletek,

szabott feladat, jelen pillanatban, sőt: per pillanat, az érdeklődés homlokterébe állították, országos léptékű tervek, nem ragozom tovább.

A divat, mely időnként és helyenként mértéken felül elárasztja életünket, fellelhető a közéleti megnyilatkozásokban, a kritikákban, a tömegtájékoztatás nyelvhasználatában is. Ilyen divatjelenség az *immáron, az így igaz, az odafigyelés, a hadd ne soroljam.* Az effélékkel nemcsak az a baj, hogy rikítóak, hanem leginkább az, hogy nincs szerepük, sokszor már tartalmuk sincs az adott mondatban. Mert mit fejezünk ki, ha üzemünk *felelős* vezetőit emlegetjük, vagy *sorrendben a 70.* kiállításról beszélünk, vagy *konkrét* lépésekről, intézkedésekről szolunk? Ami a rá következő szóban – ha értjük az értelmét – úgyis benne van: hogy tudniillik a vezető 'felelős', a 70. önmagában is sorrendet jelöl, az intézkedés pedig vagy intézkedés és akkor 'konkrét', vagy semmi...

Csak így tudom szemlélni a divatszerűen, hullámban terjedő idegen szokat is, mint termelési *szféra, vertikum, trend, gesztor, energiaszektor, tender és tenderel, bérpreferencia, teammunka, recesszió, destabilizál, szubvencionál, marketing, know-how.* Ezekre és még sok másra van vagy alkotható pontosan megfelelő magyar szó! Használatukat csak a divat s vele a kényelem élteti. Nemegyszer pedig a tudálékosság, amikor a használatja a beavatottság látszatát kívánja kelteni. De nem ez a fő baj velük, hanem az, hogy tömegek elől elzárják a megértést, akadályozzák a gondolatmenet követését, részben nem mindenki számára érthető tartalmukkal, részben – s ezt is megállapíthatjuk – a használatuk nyomán terjedő belső tiltakozás miatt is. Egyre többen bosszankodunk ugyanis efféle szavakat hallva a mögöttük megbúvó sznob,

arisztokratikus magatartás miatt.

A szaktudományok fejlődésével és szélesedő körben való terjedésével napról napra rengeteg új szót, fogalmat tanulunk meg. Ez természetes velejárója korunknak, szocializmust építő társadalmunknak, sőt kívánatos, hogy minél többen minél elmélyültebben megismerkedjenek például a számítástechnikával, a hírközlés új eszközeivel és eljárásaival, az automatikával, a robotokkal, a mérés technika új eszközeivel. De az már elgondolkodtató, ha az új ismereteket kifejező szaknyelvi szavak, fordulatok oly mértékben elárasztják mindennapi nyelvünket, a közélet nyelvét is, hogy érthetlenné, felfoghatatlanná teszik a közlést, s ilyen módon nem növelik a közműveltséget, hanem gátolják kiterjesztését. Szükséges-e – mondjuk ismét a közéletben, a tömegtájékoztatásban – *devizával ellentételezett import*ról beszélni, *eszközrendszer*ről, *feltételrendszer*ről, meg-

rendelésállomány-ról, a *búza beltartalmi értéke*-ről; nem volna elég a *devizás behozatal*, az *eszközök, feltételek, megrendelések*, a *búza tápértéke*? Kell-e az *importkiváltás*, a *magánerős építkezés*, a *munkavédelmi ráfordítás*, az *éves viszonylat*, a *megyei szinten*, a *felnőttvédelmi szociális gondoskodás*, a *hivatásos egészségnevelő*, az *óvodai férőhely*? Kell-e a köznyelvben? – ezt kérdezem, mert ha a megfelelő *szférákban*, akarom mondani, szakmákban, tudományokban élnek velük, az már más megítélés alá esik...

Felejthetetlen emlékü tanárom, Bárczi Géza írja A magyar nyelv életrajza c. kitűnő könyvének bevezetésében: „Kétségtelen, hogy a tagolt, hajlékony emberi nyelv az emberiség legnagyobb vívmánya, melyet mai változataiban a nemzedékek végeláthatatlan sorainak állandó erőfeszítése teremtet meg; olyan eszköz, melyet sohasem tudunk nélkülözni, s mely az embert attól fogva, hogy zsenge korában eszmélni kezd, egész életén át kíséri és szolgálja...”

Az ezer meg ezer emlék, melyre Bárczi Géza utal, nemcsak az egyes ember élete, küzdelme, tanulása, szerelme, sikerei és kudarcai, hanem az előttünk járó nemzedékek erőfeszítései és megörzendő, tovább örökítendő hagyatéka, a könyvekben és a nyelvi hagyományokban mindenkor jelenlévő múlt, a jövő építésének alapja. Erre utalt Kádár János a párt XIII. kongresszusán a Központi Bizottság beszámolójához fűzött szóbeli kiegészítőjében: „Ha valamely nemzetre érvényes, hogy nyelvében él a nemzet”, akkor az ránk, magyarokra mindenképpen az. Nyelvünknek is köszönhető, hogy 1100 év után is él, virágzik nemzetünk. Óvjuk nyelvünket, s tanítsuk a szép,

(folytatás a 2. oldalon)

ARRÓL VALL, HOGY...

parttalan tanácskozások, szócséplő viták, melyek csak az időt rabolják, nem viszik előbbre az ügyet. Mennyi közhelyet hallunk ilyen alkalmakkor, és olvasunk a róluk szóló tudósításokban! Olyanokat, mint: *nagy horderejű kezdeményezés, tényleges cselekedetek, konkrét tettek; arról vall, hogy...; újabb hozzájárulást jelentettek, testükre*

MEGFELELŐ
ESZKÖZRENDSZERREL
RENDELKEZIK

(folytatás az 1. oldalról)

tiszta beszédre a fiatalokat is.”

Sokszor halljuk ma, hogy értékvesztésben élünk. Igaz, hogy bizonyos korábbi értékektől elfordultunk, vagy más a véleményünk a tartalmukról, mibenlétükről; igaz, hogy más nemes értékekben elbizonytalanodással, időnként megingásokkal találkozunk; de abban nem lehet vita köztünk, hogy vannak szilárd értékeink, melyeket ápolni életbevágóan fontos kötelességünk. Ilyen a tisztességesen végzett munka, a közösségi magatartás, ilyen – hogy az alkalomnak megfelelő értékekről szóljak – az anyanyelv s vele együtt, tőle el nem választhatóan a hazaszeretet. Az anyanyelv, a hazaszeretete olyan, mint a szülőké: tőlük vagyunk, bennük vagyunk az, ami, s magunkat építve őket gyarapítjuk. Az irántuk megnyilvánuló szeretet és ragaszkodás nem irányul senki ellen: jól megfér vele mások tisztelete és megbecsülése. Ezért nagyon jó dolog, hogy a magyar nyelv hete már néhány éve az anyanyelv hetévé vált. Ezzel is kifejezzük: mindenkinek, bármely nyelven beszél is e

hazában, joga és kötelessége anyanyelvének ápolása, hogy világosan, tisztán, hűen fejezhessen ki gondolatait és érzelmeit.

A nyelvért viselt társadalmi felelősségnek egy másik vonatkozásáról is szólni kell, szólunk is mostanában. Megnyilatkozásainkban, köszönyünkben, megszólításainkban, a munkatársainkkal, barátainkkal való érintkezésben a nyelven keresztül, tudatosan vagy akaratlanul, emberi magatartásunk is megnyilvánul. Az, hogy partnernek tekintjük-e őket, egyenrangú félnek, vagy csak eszköznek, vagy éppen kiszolgálandó hatalomnak. Sőt beszédünk nemegyszer – ha például elemzést végzünk, vagy határozatot hozunk – maga a cselekvés. A nyelvi forma gondozása, pallérozása ilyenformán közvetlenül hat magatartásunkra; a nyelv ápolása – a nyelvművelésben ma közkeletű felfogásnak megfelelően – közvetlenül az ember művelése is. S mondjuk meg nyíltan, őszintén, erre nemcsak az általános és szakmai műveltség emelése szempontjából van igen nagy szükség, hanem a magatartás csiszolásában is. Túl sok a

mosdatlan szájjal beszélő ember, sok a trágárság; nehezen viselhető el a bántó durvaság az emberi kapcsolatokban. Ezért is üdvözlöm a KISZ Központi Bizottságának ma elhangzó felhívását az anyanyelvi és a viselkedéskultúra jobbtételére irányuló mozgalom életre hívására. Nyelvünk társadalomformáló erejének, tisztaságának, szépségének a jövője, akárcsak az egészséges nemzeti kultúrának a továbbvitele azon dől el, miként adják át a nyelvnek és a kultúrának ezt a gazdagságát az idősebb nemzedékek, hogyan veszik át, hogyan ápolják a fiatalok, az ifjabb korosztályok. Az ifjúságnak ezt a kezdeményezését mi, felnőttek örömmel fogadjuk és támogatjuk, hogy elérje nemes, személyiségalkotó-teremtő célját.

Nem ez az első felhívás, mozgalom a magyar nyelv ügyében. Bessenyei György röpiratai óta sokszor megmozdultak íróink, tudósaink, hogy felrázzák, mozgósítsák a társadalmat a nyelv ügyében; ezt tapasztaltuk a szocializmus építésének negyven esztendejében is a párt, a SZOT, a Hazafias Népfront, a Magyar Tudományos Akadémia

réséről, és szükség lesz rá ezután is. De még fontosabb, hogy mindannyian féltő gonddal vigyázzunk anyanyelvünkre, az érte viselt felelősségünk áthassa mindennapi életünket, a szerkesztőségek, a párt, a társadalmi szervezetek, a hivatalok, a munkahelyek s a bennük élő emberek tevékenységét.

Visszatérve a bevezetésben említett témára, az agitációra és a propagandára, nyomatékosan utalni kívánok a tömegtájékoztatás felelősségére és lehetőségeire e szélesedő mozgalomban. Jó dolog, hogy a rádióban és a televízióban sorozatokat szentelnek a nyelvművelésnek, hogy örömdetesen szaporodnak napilapjaink nyelvművelő rovatjai és írásai. Az is örömdetes, hogy az ötvenes évek első felének bürokratikus sablonja eltűnőben van. Mégis, a szó és a toll mestereinek az eddiginél is jobban ügyelniük kell, hogy törekvéseinket, társadalmi, gazdasági céljainkat tolmácsolva, ezeket magukban sajátjukként kifejezve, világos előadásban, jól érthetően és követhetően, meggyőzően, lehetőleg szépen és élvezetesen előadva, példát mutassanak.

Újabb divathullám

Sokan szóvá tették, több újság hasábjain is, az angol szavak erőltetett hazai használatának divatját, így például Antalffy Gyula „Angolul vagy magyarul” című írásában, a Magyar Nemzet 1986. március 1-ji számában.

A *shop*, a *snackbar* stb. stb. magyarországi – főként budapesti – üzletfeliratokban, kirakatokban tapasztalható térhódítása, túltengése feltétlenül elítélendő. Most azonban egy másik „angolos” divatáramlatról szándékozom szólni.

A sajtónkban, rádióinkban, tévéinkben – kivált politikai, gazdasági szövegekben, riportokban – gyakran előforduló ilyen magyar szavakról van szó: *ellenőrzés* (ellenőriz),

Kaján-szótár
SPONZOR

gyakorlatilag, kihívás, látványos, megközelítés.

Azelőtt korántsem találkozhattunk velük olyan sokszor, mint az utóbbi öt-tíz évben. Valószínű, hogy jórészt a *control*, *practically*, *challenge*, *spectacular*, *approach* angol szavak hatására lettek túlságosan gyakoriak. Ráadásul olykor még helyte-

lenül is használják az említett angol szavak magyar megfelelőjét vagy megfelelőit.

Ami a *control*-t illeti, úgy vélem, igen gyakran helytelenül: „Marcos ellenőrzés alatt tartja a helyzetet”, hangzott el tévéinkben 1986. február 22-én, valamelyik angolszász távirati iroda jelentésére hivatkozva. *Controls the situation*, ugrott be rögtön az angol kifejezés. Magyarul: *ura a helyzetnek*. A hír, ma már tudjuk, nem egészen felelt meg a valóságnak, de most nem erről van szó. Hanem arról, hogy a *to control* jelentése sok esetben: 'irányít', 'felügyel', 'kézben tart'.

Nézzük tovább: *gyakorlatilag*. Elszaporodásában alighanem ludas az angol *practically*. Ha megvizsgáljuk a magyar mondatokat, amelyekben olvassuk vagy halljuk a *gyakorlatilag* szót, arra

a következtetésre jutunk, hogy – rendszerint elhagyható. De ha a nyilatkozó vagy a riporter úgy érzi, szükség van valamiféle korlátozó kifejezésre, az esetek többségében sokkal jobb azt mondania: *voltaképpen, tulajdonképpen, lényegében, jóformán, valójában*. Persze vagylagosan...

Nem ilyen egyszerű a helyzet a *kihívás*, a *látványos* és a *megközelítés* esetében. A *to meet the challenge* fordítható így is: *megoldja a feladatot, nekigyürkőzik a vállalkozásnak, megbirkózik a feladattal*. De nem érzem helytelennek ezt sem: *szembeszáll a kihívással*, mint oly gyakran hallani manapság a rádióban, a tévében. A *spectacular* első jelentése kétségkívül: *látványos*. Fordítható még *mutatósnak, feltűnőnek, nagymérvűnek* is. Ha például a termelés növekedéséről van

Jubilált a magyar nyelv hete

Immár két évtizede, 1966 óta rendezik meg évről évre a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat magyar nyelvi választmánya a magyar nyelv, az anyanyelv hetét. A hagyományosan tavasszal, márciusban, áprilisban sorra kerülő nyelvi seregszemle – amely nem hét nap, hanem sokszor két hónap – ünnep ugyan, de ma már mindennapi életünk része, létezését megszoktuk, természetesnek tartjuk.

Lapunk is rendszeresen beszámolt róla, hogy a „nyelvhéten” évente kb. 1500–2000 előadás hangzik el – szerte az országban. (És akkor nem szóltunk még a mind növekvő kiegészítő programokról: kiállításokról, bemutatókról stb.) A központi ünnepségeknek mindig egy-egy megye ad otthont, magára vállalva a szervezés nem kis gondját. „Örökös” házigazda a TIT Budapesti Szervezete, s a sajtó, a rádió, a televízió révén az események kiterjednek az ország egész területére.

Így volt ez az idén is. Az ünnepi „hét” március elejétől április végéig tartott. A két hónap országos eseményei vaskos (persze képzeletbeli) krónikát alkotnak. Ebben tal-

lózgatva a legfontosabb lapokról számolunk be olvasóinknak: kiemeljük a 20. évi ünnepi megnyitót, szólunk két budapesti ankétról, s üdvözlünk egy új akciót.

Az 1986. évi központi megnyitó ünnepséget Miskolcon, a megyei tanács házában dísztermében tartották. *Ladányi József* tanácselnök köszöntője után *Berecz János*, az MSZMP Központi Bizottságának titkára mondott megnyitó beszédet.

Berecz János beszéde után *Lőrincze Lajos* tartott előadást, *Húsz év tapasztalatai és tanulságai* címmel. Elemezte az elmúlt évek rendezvénysorozatainak hasznosságát, hatását. Szólt a közérthető, szép, tiszta beszéd ember-, érzelme- és értelemformáló erejéről, fontosságáról a mindennapi élet valamennyi területén.

A március 3-i miskolci megnyitót a városi színház művészei tették még ünnepé-

lyesebbé. Az ezt követő két hétben pedig kiegészítő programok – könyvkiállítás, filmvetítések – közül választhattak az érdeklődők.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében ötödfélszáznál is több (mintegy 470) előadás, anyanyelvi fórum, vetélkedő szolgálta a hallgatók, résztvevők érdeklődését. Az előadók névsora igen gazdag; tanárok, óvónők, írók, könyvtárosok, kutatók – köztük természetesen nyelvészek is – vették ki részüket az időt, erőt, áldozatosságot kívánó munkából. Bejárták a megye iskoláit, más intézményeit, elsősorban beszéd- és magatartáskultúrával foglalkozó, de nyelvünk sok más területét is érintő előadásaikkal, mindenütt támaszkodva a hallgatók igényeire, észrevételeire. Ízelítésként íme néhány téma és cím az elhangzottak közül: Anyanyelv és hazafiság; A nyilvános megszólalás felelőssége és fortélyai; Helyes nyelvhasználat – jó munkavégzés – jó közérzet; Tudok-e jól magyarul?: Modern-e a tisztátalan durva beszéd?; Hogyan beszél a mai ifjúság?

Ez utóbbi kérdést sokan, sokféleképpen fölítették. Valójában ez volt az elmúlt évi nyelvhet központi témája is. Éppen a tavalyi események hatására szót kértek, szót kaptak a mostani ünnepségeken maguk a fiatalok is. Még Miskolcon, az ünnepi megnyitón olvasta föl a KISZ KB titkára a „Szép szó, tiszta szó” nevet viselő mozgalmuk fölhívását. Köszöntjük ezúton is a fiatalok törekvésében a szép szándékot, megvalósulásához sok sikert kívánunk.

Az ifjúságnak ez a kibontakozóban levő mozgalma elvezet bennünket a magyar nyelv hetének budapesti eseményeihez. A fővárosi ünnepségek kezdeteként ugyan-

is éppen erről volt hasznos eszmecsere április 14-én, a Szép Szó József Attilájának születésnapján a Kossuth Klubban. A budapesti rendezvénysorozat megnyitóján *Pusztai Ferenc* művelődési miniszterhelyettes mondott beszédet, majd pedig *Pálffy G. István* vezetésével beszélgetett öt meghívott – *Czakó Gábor* író, *Grétsy László* és *Lőrincze Lajos* nyelvész, *Mayer Ágnes*, a KISZ KB munkatársa és *Varga István* grafikus – a „Szép szó, tiszta szó” kapcsán a fiatalok nyelvéről, magatartásáról. Megtudhatták a résztvevők: a mozgalom célja mindenekelőtt az, hogy fölébressze a fiatalokban a szabatosabb nyelvhasználat, az ezzel összefüggő viselkedésmód iránti igényességet, hogy visszaszorítsa a trágárságot, a nyelvi durvaságot. Az eszmecserebe természetesen a hallgatók is bekapcsolódhattak. El is mondták – olykor nagy hozzáértéssel – véleményüket: foglalkoztak a szinte már mindenütt „kötelező” trágársággal, sorolták a televízióban megszólaló bemondók, riporterek hibáit; frappáns példákkal illusztrálva bírálták a sajtó nyakatekertségeit. (A beszélgetés részleteit láthatták a tévénezők is, A nyelv világának májusi számában.)

Hasznos és tanulságos volt az ünnepségsorozat befejezéseként megtartott anyanyelvi fórum is a Hazafias Népfront székházában, amelyen *Bencédy József*, *Grétsy László*, *Lőrincze Lajos*, *Wacha Imre*, *Bánffy György* és *Csatár Imre* beszélgettek az előzetesen beérkezett mintegy 35 kérdésről. Persze behatóan csak néhányat tudtak foglalkozni. Legfontosabbnak ezúttal a számítástechnika nyelve bizonyult. Itt is sokan utaltak a tömegtájékoztató eszközök nyelvi vétségeire, tévedéseire.

Befejezésül talán joggal mondhatjuk: méltóképpen, munkával jubilált a magyar nyelv hete. Köszöntjük résztvevőit, hallgatóit, s kívánunk nekik újabb húszéve(ke)t!

Heltainé Nagy Erzsébet

szó, akkor a *feltűnő*-t vagy a *nagymérvű*-t jobbnak vélem, mint a *látványos*-t, bár itt az sem rossz. Viszont ebben a mondatban: „Az időjárás javulása nem ígérkezik *látványosnak*” (a Tévé-híradó 1. kiadása, 1986. március 4.) a *látványos*-t oda nem illőnek vélem.

„Ebben a *megközelítésben* bizony sok a közveszélyes munkakerülő.” – „Különböző *megközelítésekben* lehet megvizsgálni a bűnözés növekedésének kérdését.” Ezt a két mondatot a Kossuth Rádió 1986. február 24-i műsorából idézem. S igen gyakran halljuk: „Ha ilyen *megközelítésben* tárgyaljuk a dolgot...” Talán jobb így mondani: ha *ebből a szemszögből*, ha *ilyen módszerrel*, ha *így* nézzük stb. De talán a *megközelítés* szó alkalmazása sem nevezhető súlyos nyelvi vétségnek.

Általánosságban szólva ezekben az esetekben nem mindig magával a szóhasználatl van baj, hanem az említett szavak túlságosan gyakori, szinte már kizárólagos, olykor szinte rögeszmés alkalmazásával. Agyonkoptatással.

Érdekes, hogy Étiemble a „Parlez-vous franglais?” című könyvében – egyebek között – nehezményezi, hogy a franciák túlságosan sokszor mondják vagy írják – a *practically* és a *to control* fordításaként – a *pratiqument* és *controler* szavakat, akkor is, amikor *quasiment* és *diriger* volna megfelelő. Lehet, hogy rövidesen megjelentet valaki egy „Beszél Ön hunglish-ul?” című könyvet?

Balabán Péter

Fogas kérdések

Kettőzve duplázunk?

Ezt olvashatjuk a Magyar Ifjúság 1986. február 2-i számának „A kapus bűnhődése” című cikkében: „...tovább szeretne küzdeni azért, hogy emberségesen és humánusan mérlegeljük esetét...”. – Minthogy az emberséges és a humánus jelzők jelentése ugyanaz, a bundázó labdarú-

gó alighanem kétszeres-dupla méltányosságra tart igényt.

Pár sorral lentebb: „De hát aki valóban és igazán ismer, az tudja, hogy nekem a játék lételemem”. – Indokolt ezek után a kérdés: Ha ez a kapus és kapuvédő ismét és újra játszhatna, akkor is jól védene és háritana, ha újfent és megint megkörnyékeznék?

Ördög adta?

„1958-ban – írja a Magyar Hírlap 1986. február 11-i számában a „Beszéljük meg” cikksorozat szerzője – három kiváló edző, Baróti, Lakat és

Sós tervezte meg a vb-felkészülést, *municipiális* pontossággal...”. Vajon a nyomda ördöge vagy a szerző okolható ezért a szófacsarásért?

Korabeli?

Arról szól egy riport a Magyar Hírlap 1986. február 17-i számában, hogy „reneszánsz vásárt” tartottak a Petőfi-csarnokban, és ott a látogatókat színes kulturális műsor is várta. „Fiatal, *korabeli*, a Mókus utcai általános iskola énekműhelyéből érkezett leánykák a falnak támaszkodnak. Szereplésre várnak...”. – Az még csak érthető, hogy a leánykák fiatalok. Hogy is lehetne másképp, hiszen általános iskolások. Meghökken-

tő viszont, hogy ezek a csitrik – *korabeliek*. Minthogy végig a reneszánszról van szó, lehetnek négyszáz-, ötszázévesek. Igazán áldozatos tett, nem gesztus részükről, hogy hajlott koruk ellenére is vállalták a fellépést. Így már az is megbocsátható, hogy fáradtak, azért támaszkodnak a falnak. Pláne amikor a Petőfi-csarnoktól elég messze van a Mókus utca. És a reneszánsz is.

Kürti András

MUNICIÓZUS PONTOSÁGGAL

Pokolgép

és Damoklesz-kard

Manapság időzített bombák, pokolgépek szörnyű pusztításról hallunk, olvasunk; földünk minden tájáról érkeznek merényletek hírei. Érthető tehát, hogy sajtónyelvünkbe is berobbant jó néhány harcias szó, kifejezés.

Robbanás szavunk képes értelemben egyre terjed: információrobbanás, árrobbanás, dollárobbanás, adósságrobbanás, népességrobbanás. Sőt „Tejrobbanás után” címmel tárgyalták a tejtermelés növekedésének gondjait. Vagy: „az utóbbi időben robbanásszerűen megsaporodtak a lengyelek”; fordította: „a népesség robbanásszerű csökkenése zajlik az óvilágban”.

Szórobbanás talán, hogy a leselkedő, fenyegető veszély jelzésére minduntalan az időzített bomba, a pokolgép átvitt értelmű jelentését használják; ez még nincs szótározva. Csak néhány példa mutatóba. Gordon Rattray Taylor híres könyvének hazai kiadása: *Biológiai pokolgép*. Az NSZK szakembereit a lakosság fogyásának, elöregedésének gondja foglalkoztatja: „Az időzített bomba ketyeg, ám a politika előbb vagy utóbb kénytelen lesz megkísérelni annak hatástalanítását... A nemzethalál időzített bombájának hatástalanítása nem egyszeri és nem rövid távú feladat.” – „Ha idejében nem sikerül hatástalanítani a nemzetközi adósságbombát, a következmények hasonlóak lehetnek a harmincas évek nagy gazdasági világválságához.” – „William Clark azt írta, hogy a szegénység bombája éppúgy fölrobbanthatja a világot, mint az atombomba.” – „A túlnépesedés időzített bombaként fenyegeti a jövőt.” – „Ketyeg az emberi felelőtlenség pokolgépe.”

A pokolgép az angol *infernal machine* megfelelője. Meesters angol admirális az 1693-as angol-francia háborúban löporral megrakott hajót indított Saint-Malo parti erődjének falai ellen: a robbanó technikának ez a kezdetleges alkotmánya kapta az *infernal machine* nevet. Majd a név átszármazott általában minden katonai, tengerészeti és szárazföldi robbantó eszköze: torpedóra, bombára is. Az első angol torpedóban (1776) óraszerkezet robbantotta föl a löport. Az időzített bomba, a pokolgép előre meghatározott időre beállítva, késleltetve robban. Ezért alkalmas a jövőben rejlő, a ma még lappangó, de bekövetkező veszély szemléletes kifejezésére.

Napjainkban legtöbbször épületekben, autókban elrejtett pokolgépet robbantanak. Ezért hat furcsán, ha Damoklesz kardja helyett pokolgépet vizionálnak fejük fölé: „A világ fölött ketyegő szörnyű bomba fölrobbant: megkezdődött a második világháború... Vajon nem ketyeg-e most is egy pokolgép órája a fejük fölött?”. Érzéksalódás vagy fogalomzavar fejük fölött pokolgépet képzelni. Nem pokolgép ketyeg tehát fölöttünk, bár tagadhatatlan, hogy a fegyverkezési hajszát időzített bombáját jó volna mielőbb hatástalanítani.

Simon Zoárd

a bombasztikus?

Bomba nő! – csettint a serdülő fiatalság. *Bomba jó vétel!* – dicsekszik áruházi sikerével e serdülők mamája is bizalmas körben. A *bombá*-nak ez a jelentése újabb jelenség: a hétköznapi értelmű szótár még nem ismeri, csak az értelmező kéziszótárban bukkan föl. Képszerű, meg kell adnunk: a vele jellemzett dolog, esemény úgy hat, olyan meglepően, lélegzetelállító módon, mint a *bombarobbanás*.

Ne kárhoztassuk e békebeli bombák használatát bizalmas környezetben! De ne higgyék ezek a „*bombavető*”, hogy a *bombaszt* főnévnek, a *bombasztikus* 'dagályos, fellengzős, nagyhangú, üres szólamokkal tömött (beszéd)' melléknévnek köze van ehhez a *bombá*-hoz!

Neves balett-táncosnőnek a lába nem, de a szava „félrelép”, amikor így rajong: „Én egy *bombasztikus*an nagy társulatban kezdtem pályámat. Kun Suzsa, Havas Ferenc, Orosz Adél, Lakatos Gabriella, Fülöp Viktor, Róna Viktor... Fantasztikusan nagy táncosok között voltam kezdő. Rengeteget tanultam tőlük” (Nők Lapja 1984. ápr. 14.). Ugyanennek a hetilapnak egy másik kritikusa dicsérné a tévéhíradó új formáját, de akaratlanul is hamis felhangokkal: „Hogy *bombasztikusabbak*, épp ezért érdekesebbek a hazai tudósítások – csak kapásból néhány: a Skála-Zöldért árletörési kísérleteinek bejelentése, a II. kerületi kivágott fa és a nyilatkozni nem kívánó illetékes esete, a híradónak önkényesen hírzárlatot elrendelő válságot kipellengérezése (...) – szóval, hogy egyszer csak úgy kezd kinézni a dolog, mintha mégiscsak történe itthon is valami, az nem kis részben

Juszt László riporter érdeme” (1986. ápr. 12.).

Nem hinném, hogy ezek az elismerő nyilatkozatok felhőtlen örömet szereztek volna az érintett személyeknek... A szóalakok hasonlósága alapján összeczagyváltott a két cikkben egy bizalmasan dicsérő, bár némileg argó jellegű szó egy pejoratív, rosszálló jelentésével. Ha már a hasonlólakúság ilyen stiláris balesetet okozott, vegyük szemügyre a pár másik tagját, a *bombasztikus*-t is!

Ebben is rejlik kép, de időben messze kell érte visszamennünk. Van ilyen szó pl. az olaszban is (*bombastico*) a magyarhoz hasonló jelentéssel, mi azonban közvetlenül az angolból (*bombast*, *bombastic*) vettük át. Ma már az angol *bombastic*-nak is 'dagályos, nagyhangú (beszéd)' a jelentése, de régebben volt egy másik is: 'vatta, vattatömés'. Az angoloknak a középkori franciák adták. Az akkori *bombace*-nak ott 'gyapot, pamut', 'vatta, vattázás, ruhatömés' volt az értelme; ők meg a kései latinból kapták. És még a latin sem végállomása ismereteinknek. A latinok a maguk szavát a görög *bambax* 'pamut, gyapot' szóból kölcsönözték. Nyilvánvaló, hogyan alakult a kép az angolban. Ahogy a vattatömés valami értéktelenebb anyaggal domborítja ki az értékes kelmét, úgy tömi dagadtá, dagályossá a beszédet, szónoklatot a frázisok, fellengzős cikornyák „vattája”.

A mi nyelvünk számára már nem élő ez a kép. (Az angolban is halódik.) De azért a *bombasztikus*-t és a *bombá*-t így sem szabad fölcserélgetnünk...

Török Gábor

Az újságotai Árendás Közi Általános Iskola – a 7. osztály kezdeményezésére – *Szépen magyarul – szépen emberül* – napot tartott. Ezen a napon tanáraik útmutatásával különösképpen ügyeltek arra, hogy mondanivalójukat lényegre törően, pontosan, kellő hangerővel, hangsúllyal, hanglejtéssel, tisztán és érzékletesen fejezzék ki. Felhívásukra mozgalmukhoz sok általános és középiskola is csatlakozott. A rendezvény tanulságait a következő számunkban ismertetjük.

A hasznos és szép kezdeményezéshez gratulálunk!

A rovatszerkesztő

Névutók pálfordulása

A cím értelmezéséhez: nem szerepváltásról, csak helycseréről van szó. A névutók – mint nevük mutatja – a névszók mögött állnak, bár a magyar szórend rugalmas szabadsága megengedi nyomatékosító előrevetésüket is. Pl.: *keresztül az erdőn, kívül a városban, túl a réten*. Költők is élnek ezzel a lehetőséggel, néha a rím kedvéért: „S Piroska, *miatta* a nagy indulatnak, Ájúlva hanyatlék ismét le, halottnak” (Arany: Toldi szerelme, VI.); „Züm-züm: röpködtek *végig* az úton Tréfás falevelek” (Ady: Párisban járt az ősz).

Nem újdonság és ritkaság tehát nyelvünkben az „előjáró névutó”. Ebben a német nyelvnek is része lehet; a *da-cára annak, hogy...* kifejezés meghonosodása is jelzi a prepozíciós szerkezetek befolyását. Újabban azonban, néhány évtizede, amikor német határról már alig beszélhetünk, meglepően kiszélesedett, szinte divattá vált a névutók fordított szórendű használata.

Az *együtt* és a *túl* előrevetése eddig is meglehetősen gyakori volt. Pl.: *Együtt* a néppel, *együtt* a vállalat vezetőivel; *túl* a két terv egyezésén, a várható hasznon, az ösztönösén; *túl* azon, hogy... (itt szinte kényszerű a sorrendcsere, mert a szabályos *azon túl, hogy...* forma egyértelműségét különírtan is zavarja az *azontúl* határozószó alaki hasonlósága). Mellettük feltűnő azonban a *szemben* újdivatú szórendje; írott szövegben, példák tucatjában úgy-

szólván csak „előjáróként” találkozunk vele, s ami érdekes: nem konkrét jelentéssel, helyvonatkozásban, hanem elvont értelemben. Pl.: *szemben* az előző korszakkal, a polgári nézetekkel, az 1982-es adatokkal, az egzisztencialista filozófiával, eddigi tapasztalatainkkal, Babitscsal; *szemben* azokkal, akik... Csak két valóságos helymegjelölés akad gyűjtött példanyagomban: *szemben* a temetővel, a hintóval.

Mint az előző szókapcsolatok is jelzik, a sorrendiség és az elvont jelentéshasználat nem a köznyelvre, hanem az értekező stílusra, a hivatali és a sajtónyelvre jellemző. Ezt megerősíti a példák másik, nagyobb része, amely volta-képp nem is a közismert, valódi névutók köréből adódik; sok átmeneti szófajú, névutóvá válás útján lévő vagy már annak is tekinthető, névutószerű határozó tartozik ide. Néhány példa a leggyakoribbakra: *ellentétben* a köztudattal, *ellentétben* azzal, hogy...; *összhangban* elveivel, a közgyűlés határozataival; *összefüggésben*, *kapcsolatban* a mondottakkal; *hasonlóan* az előzőekhez, a többi országhoz; *hasonlóan* ahhoz, ahogyan...; egy szokatlan szerkezet: *hasonlóan*, mint a virág (a virághoz hasonlóan); *eltérően* a korábbi kísérletektől, a környezettől, a Habsburgok felfogásától; *párhuzamosan* az eseményekkel; *párhuzamosan* azzal, hogy...; *híven* a tradíciókhoz; *köszönhetően* az ellenőrzésnek; *köszönhetően* annak, hogy... (szokatlansá-

guk ellenére eléggé gyakori-
ak); függetlenül a minőségtől,
a költségektől, a szándéktól, a
következményektől; függetle-
nül attól, hogy...; tekintettel a
fejleményekre, a helyzetre;
tekintve a nehézségeket; hi-
vatkozással előző levelünkre;
hivatkozva más nyelvek pél-
dáira; kezdve a könykiadástól
(vagy könyvkiadáson).

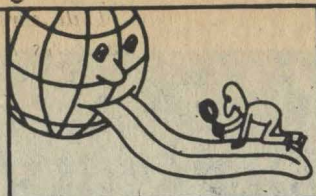
Van azonban jó néhány ha-
tározó, amely – bár ritkáb-
ban, alkalmilag – hasonló-
képpen megelőzi a névszót
(méltón vmihez, élén vminek,
kombináltan vmivel, cáfolva
vmit, kapcsolódva vmihez,
látva vmit, válaszolva vmire,
megelőzve vmit, hála vmi-
nek).

A lényegre zsugorított pél-
dák névutó-szerepű határo-
zóinak jelentéstartalmából s a
kapcsolatos névszókából nyil-
vánvaló, hogy alkalmazásuk a
választékosabb stílushoz és a
szaknyelvekhez kötődik.
A sorrendváltozást pedig a
nyelvi gazdaságosságot szol-
gáló mondat szerkesztési tö-
rekvés is elősegíthette. A való
igenév áthidaló használatát
többen már régóta nehézkes-
nek tartották az ilyen kapcsola-
tokban: a helyzetre való te-
kintettel, levelére való hivat-
kozással stb. A való nélkül
viszont sutának, súlytalannak
hatott a kifejezés; a határozó
tehát a névszó elé, nyomaté-
kos helyre kívánczott.

A hagyományostól eltérő
szórendet azonban elsősor-
ban a kifejezés szándéka,
mondatlélektani ok magya-
rázza: a közlő tudatának elő-
terében álló s a partner, a
megértetés szempontjából is
fontosnak tekintett szót – a
mi esetünkben a névutót
vagy az ilyen szerepű határo-
zót – kiemeli, előre veti, hogy
az információ így nyomósi-
tott eleme mielőbb a beszél-
getőtárs, hallgató, olvasó tu-
datába, értésére jusson. E tö-
rekvés korunkban úgy föl-
erősödött, hogy a mindin-
kébb terjedő új szórendi di-
vat nyomán – a mennyiség
minőségbe váltva át – módosul
nyelvünk egyik jellemző
sajátsága, s talán új értelme-
zést és nevet kell majd ad-
nunk a névutóként ismert
szófajkategóriának.

Kovalovszky Miklós

NYELVÜNK VILÁGA

Névemlékek Farkaslakáról

„Alább egy dombot Péter-
falvának hívnak; a hagyó-
mány szerint itt laktak előbb
a farkaslakiak. És hogy itt
ugyan csak volt emberi tanya,
bizonyítják a most is nagy
számban található téglá- és
hüvelyvastag cserépdarabok”
– írja Orbán Balázs (A Székely-
föld leírása I, 106).

Orbán Balázs e kivételes
értékű írásában arról is tájé-
koztatja olvasóit, hogy Far-
kasklaka „csak egy évszázad
óta vált meg Szentlélektől és
lett önálló egyházmegyévé”.

Igaz ugyan, hogy azóta egy
újabb század vége felé já-
runk, de a mai utazó a „válto-
zó szerencse kerekén” Erdé-
lyben olyan kellemes meg-
lepetésben is részesülhet,
hogy a néphagyomány – név-
hagyomány szeme láttára, fü-
le hallatára válik személyes
élménnyé. S a néprajztudós-
nak helytörténeti adatait
majdnem egy évszázad múl-
tán is élő hagyomány hitelesi-
ti.

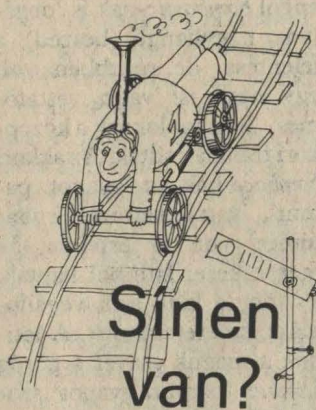
Tamási Áron szülőfalujá-
ban a közelmúltban – egy

hatnapos erdélyi kirándulás
alkalmával – az iskola udva-
rán ismerős dallamra figyel-
tünk fel. A „Fekete a kökény,
fehér a virága” kezdetű nép-
dal székelyföldi változatban
így hangzott: „Azért szeretek
a Nyikó partján lakni, Odajár
a babám lovát itatgatni...”.

A Nyikó a környék legis-
mertebb folyója, de a farkas-
laki diákok (nemcsak a múlt-
idéző idősebbek) számon tar-
tanak, sőt névvel illetnek
minden kis vízfolyást. Igazá-
ban véve itt a legkisebb ér is

1983 őszén a Népszabad-
ságban, a „Számítógép-nyel-
ven” című cikkben ezt a
mondatot találtam: „Ha nem
is könnyű a mai középiskolá-
sok helyzete, de azért ők tu-
lajdonképpen már *sinen van-
nak*”, tudniillik ami a számi-
tógép használatát, kezelését
illeti. Számomra az volt a
furcsa, hogy ők, vagyis a köz-
épiskolások – *sinen vannak*.
Lehet-e egyáltalán *sinen*
valaki?

Kezdjük ott, hogy a min-
dennapi gyakorlati életnek,
de a műszaki világnak is szá-
mos eszköze, eljárása válik át-
vitt értelemben egy-egy szó-
képnek az alapjává. Érthető
tehát, hogy a *sin* – természe-
tesen vasúti sinről van szó –,
illetve a rajta való mozgás bi-
zonyos kifejezésekben kép-
szerű, átvitt értelmet kapott.
Az Értelmező szótár Móricz-
tól idézi: „A falu élete döbbe-
netesen megszabott *sineken*
halad...”. A „valami (folya-
mat, történés) valamilyen *sin*-
en halad” kifejezés azt je-
lenti, hogy az illető folyamat

a jelzett módon megy végbe.
Az Értelmező kéziszótár már
felveszi a *sinre tesz valamit*
kifejezést mint állandósult
szerkezetet is, ilyen jelentés-
sel: 'elindítja a megvalósulás
felé'. A *valami sinen van* kife-
jezést nem találtam szótáro-
za, de valami ilyesfélét jelöl-
het: 'rendben, jó úton van;
halad a megvalósulás felé’.

Szerintem ezek a kifejezé-
sek – ha még nagyon újként
hatnak is, illetve mivel első-
sorban a sajtónyelv él velük,
érzik is rajtuk valamilyen

publicisztikai jelleg – hasznos
fejlemények. Az idézett pél-
dában azért furcsállhatjuk –
vagy inkább helyteleníthet-
jük – a *sinen van* szerkezetet,
mert az itteni használattal el-
lentétben az idézett szókap-
csolatok sohasem személyre,
hanem valamilyen dologra,
folyamatra vonatkoznak.
„Valaki *sinen van*” – ezt el-
képzelni is nehéz, illetve ha
igen, annak más lehet a kö-
vetkezménye, ennél fogva a
jelentése, mint amit vele ki-
akarunk fejezni. Esetleg ké-
sőbb, ha majd az eredeti kép
már nagyon eltávolodik, és a
szókapcsolat jelentése telje-
sen elvonntá válik, akkor lehet
szó arról, hogy személyre is
vonatkoztassuk.

Ha az idézett cikk szerzője
mégis ragaszkodna a *sinen*
van kifejezéshez, akkor így
lenne gördülékenyebb a
mondat: „Ha nem is könnyű
a mai középiskolások helyze-
te, de azért az ő ügyük – tehát
ők helyett az ő ügyük – már
sinen van”.

Szathmári István

patak: *Akác-patak, Bükkfű pataka, Demeslaki-patak, Égett-patak, Fenyés pataka, Hadnagyok pataka, Hígy pataka, Hígy pataka, Jászapataka, Komlós pataka, Magyaróstelek pataka, Miklós pataka, Száraz-patak, Zsudu-patak.*

E helynevek tekintélyét még egy határrész elnevezése is emeli a faluban: *Két patak köze* (szántóföld). A falurészek, utcák, dűlők, kertek, gyümölcsösök nevének meghatározó eleme gyakran személynév. A *Fancsali* család például három utcának is névadója: *Alsó Fancsaliak utcája, Felső Fancsaliak utcája, Középső Fancsaliak utcája.* (A megkülönböztető előtag valószínűleg nem a család, hanem a falurész elhelyezkedését jelöli a népi nyelvhasználatban.)

Azután megismertük még *Gyurkáné utcáját, László vágását, a Lator-földet, Fábian oldalát, Sándorné pallagát, Antos legelőjét, Abel keresztfáját, Bálintné kertjét, Bálint tanárokját, Barta orotását,*

Böre dombját, Dalí sűrűjét, Gál mocsarát, a Veres Máté nevű rétet, a György Máté nevű kaszálót és Nagy Ferenc likját.

Ezeket a helyeket bejárni sajnos nem volt időnk, de a helytörténeti kör néhány tagjának segítségével még a nevekhez fűződő mondavilággal is megismerkedhettünk.

A legutolsóként említett helynévhez például a következő monda fűződik: „Itt a faluban, ezelőtt sok évvel élt egy Nagy Ferenc nevű ember, aki családjával rossz viszonyba került, s emiatt úgy elbúsulta magát, hogy bánatában otthagyta feleségét s a család többi tagját, s kiment a *gordonba* [*gordon* = 'magasra nőtt gazzal borított hely'], s ott lakóhelyet készített magának. Egy szikla oldalába olyan üreget csinált, mint egy barlang. Hossza lehetett négy méter, a szélessége két méter, a magassága másfél. Itt lakott ez a Nagy Ferenc egyegyedül, holta napjáig. Ez a barlangház még ma is megvan, úgy hívják, hogy Nagy

Ferenc likja. Most már ömladozófélben van, de a régi nevet ma is viseli. Három-négy embernek szükség esetén menedéket tud nyújtani, ha valami záporosó vagy nagy szél elől kell menekülni.”

Ma is – akárcsak régen – nagy szerepük van a személyneveknek a tréfálkozó csúfolókban:

*Ádám, Éva, két szem szilva.
András, török le a padlás.
Antal, le a lanttal.
Áron, mit eszünk a nyáron?
Elek, mikor lesz meleg?
Elemér, bennünk van a kutyavér.
Ernö, ég az erdő.
Feri, Feri,
a harangot félreveri,
s a macskákat megnyergeli.
Gyurka, kell-e hurka?
Ildikó, kell-e kakasmandikó?
Jóska, póska, poloska,
a békának anyósa.
Laji, Laji, sapka,
tejbe főtt a laska.
Feltették a polcra,
megette a macska.*

Régi szokás szerint a nevek még a találós kérdésekben is föllehetők: „Mikor *János* a juh? – Amikor *bojtorjános*”.

Jakab Rozália 8. b) osztályos tanuló a búcsúzáskor a névcsőfolók sorolása után az édesanyjától tanult kiolvasó mondókával mintha Orbán Balázs szellemét idézte volna a környékbeli falvak sajátos összetartozásáról:

*Bogárfalva bogárizik
Szentlélekkel találkozik,
Malomfalva hosszú kutya,
Farkaslaka cifra banda,
Sárba esett Váralja,
Dombon ülő Pálfalva.*

Örömmel töltött el bennünket (tanártársaimat és tanítványaimat) ez a rendhagyó ütiélmény a farkaslaki iskolában.

Tamási Áron népe otthont teremtett a szavaknak, a neveknek Farkaslakán. Példádo ez a hagyományörzés a Nyikón innen is – az iskolában, a családban, az életben egyaránt.

Boros Edit

Miért nem száll le a repülőgép?

Mert ugyebár nem száll le, hanem *landol*. *Landol* az újságok hasábjain, a rádióban, Ferihegyen és egyebütt. Losonczy Pál gépe is hol Moszkvában, hol New Yorkban, hol a ferihegyi betonon, de mindenütt *landol*. „Hetven perc múlva Szófiában *landoltunk*” – mondja a külföldi fellépésre indult diákkórus tagja. A Lufthansa Concorde-ja elsőként *landolhatott* Ferihegy új leszállópályáján. Időjárási zavarok következtében a MALÉV gépe Párizs helyett Brüsszelben, a madridi járat pedig Belgrádban – természetesen *landolt*. „Mexikóváros repülőterén eddig 72 repülőgép *landolt*” – adja hírül a rádió, a földrengés áldozatainak szánt segélyszállítmányokról szólva. A légi terrorizmus sem szorul háttérbe: a bomba ellenére „a gép sikeresen *landolt* Athénben”, meg „a robbanás a *landolás* után pár perccel következett be”.

De nemcsak a hétköznapi repülőgépek nem tudnak „magyarul” leszállni, hanem az űrrakéták sem: „A rakéta két perccel az indítást követően ... ejtőernyőkkel *landol* az Atlanti-Óceánban”; a Vénusz-űrszonda pedig „simán *landolt* a bolygó felszínén”.

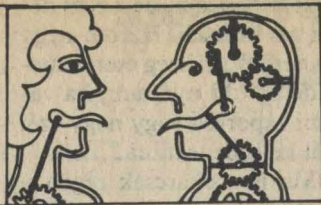
A tárgyalt idegen szó térhódítása annál meglepőbb, mert semmivel sem rövidebb a magyar *leszáll*-nál: ez is, az is két szótagos; tehát nem rövidségével hódít. Az is meglepő, hogy az ellenkező értelmű *felszáll* igénk nincsen ilyen idegen vetélytárs támadásainak kitéve: senki sem mondja, hogy a gép *aufsteigolt* vagy *take off*-olt (netán fonetikusán *tékofolt*, a *szofter* mintájára). Igaz, itt-ott halljuk-olvassuk a *startol* igét, de nem

kirívó gyakorisággal. Hasonlóképpen nem vettük át sem a *Flugzeug*, sem a *plane* elnevezést, bár különösen az utóbbinak a maga egyetlen szótagjával volnának esélyei a négy szótagos *repülőgép*-pel szemben. Szerencsére az ugyancsak rövidebb *Flugplatz* sem szorította ki a *repülőtér* szót, amellyel csupán a fele olyan hosszú *reptér* mozaikszó veszi fel a versenyt.

Visszatérve a *landol* igére: érdekes, hogy ez az angol-német hajózási kifejezés nálunk csak a repülés vonatkozásában eresztett gyökeret; senki sem mondja, hogy „a sétahajó a Vigadónál *landolt*”, holott az említett két nyugati nyelvben a *land/landen* egyaránt sűrűn használatos a repülésben is és a hajózásban is. (Tudtommal az egyetlen német eredetű kifejezés, amely nálunk a hajózásban és általában a vízparton közkeletűvé vált, a *stég*, no meg az angol-német *strand*.)

Ha a hajózásban nélkülözni tudjuk a *landolás*-t, mért ne lehetne térfoglalásának útját állni a repülés nyelvében? Állítsuk vele szemben csatasorba a *leszáll* igét, vagy ha nem sokalljuk az egy szótagnyi többletet, a *földet ér*-t! Egy újságcikkben szerepel a *betont ér*, változatosság okából ez sem megvetendő. Számításba jöhet azonban még egy rövid ige, a *kiköt*: elvégre a repülés szókincse is a hajózásból ered. Igaz, a repülőterén a gépeket nem úgy „kötik ki”, mint a hajókat a rakparton, azonban ezt az aggályt már régen eloszlatta *légikikötő* szavunk, amely többek közt reprezentatív szótárainkban (Halász, Sauvageot, Ország) is helyet kapott.

Rapcsák Lajos

A majmolás veszélye

A stilus maga az ember, tehát ha idegen stílust utánzunk, más ember ruháját vesszük föl. Gyakran kényszerülünk ilyen ruhacserére: nyelvi magatartásunk általában a helyzettől függően változik. Másként beszélünk családi körben, másként főnökeink előtt és másként a szorosabb munkahelyi közösségben, ismét másként nagyobb nyilvánosság előtt, ha mi vagyunk a szónokok vagy hozzászólók. Akarva, nem akarva stílust váltunk. Ez azonban némi veszéllyel jár: nevetségessé válhatunk, ha túlerőltetjük a dolgot. Így járhat az idegen vizekre tévedt szakember is.

Egyik vállalat balesetbiztonsági megbízottja azt a feladatot kapta igazgatójától, hogy készítse el a gyár baleset-elhárítási szabályzatát. Az egyszerűnek látszó feladat két szakterületet érint: egyrészt a szabályozandó tárgyat vagy tevékenységet (esetünkben a baleset-elhárítást), másrészt a jogot (hiszen a szabályzat – bármilyen korlátozott érvényű – mégis jogszabály). Megbízottunk az előbbinek szakértője, az utóbbinak legfőbb tisztelője. Nyilvánvaló, hogy a kapott feladat – legalábbis részben – stílusváltásra kényszerítette: jogszabállyá kellett alakítani ismereteit és tapasztalatait. Nézzük meg, milyen nyelvi eszközökhöz folyamodott.

Az egyik szabályt így formálta meg: „30 kg súlyt meghaladó formaszekrények megemelésére *személyt* vagy emelőberendezést kell *biztosítani*”. Magánemberként így mondta volna: „30 kg-nál nehezebb formaszekrényt bárki csak daruval vagy másodmagával emelhet meg”. Így azonban kimaradt volna a *személy* meg a *biztosít*, holott ezek nélkülözhetetlen jogászai kifejezések a laikusok szerint. Ugyancsak szakszerűnek látszott előtte ez a kifejezés is: „Évente egyszer ellenőrizni kell, hogy nem *történt-e meghibásodás*.” Azt, hogy az ellenőrizendő alkatrész *meghibásodott-e*, bizonyára nem tartotta eléggé tekintélyt parancsolónak.

Nincs mit csodálkozni azon, hogy ebben a szabályzatban a szegény dolgozót a baleset elkerülésére nem oktatják, hanem *oktatásban részesítik*, sőt a dolgozó *oktatásra kerül*. Sok új jelentkezőnek talán elég ennyi is, hogy elrettenjen ettől a vállalattól, de ha eljut az olvasásban a szabályzat végére, bizonyosan kifordul onnan. Ez is benne van ugyanis: „A vállalat-hoz minden újonnan belépő dolgozót előzetes *orvosi vizsgálatnak kell alávetni*.”

Túllőtt tehát a célon a mi stílust váltó szakemberünk, mint ahogy az a laikus alperes is, aki ily módon igyekezett idomulni a jogászai kifejezésmódhoz: „Bizonyítékaim a per iratai között *elfeküdve állnak* a t. Bíróság rendelkezésére.” A stílusváltás nemcsak kockázatos, hanem olykor mosolyt is idéz elő. Néha megrökönyödést. A hallgató (jelen esetben a bíró) gúnyolódásnak is minősítheti az alperesi kijelentést (az *elfeküdve álló iratok* kifejezés esetében ez érthető is), és nem elnéző mosollyal honorálja.

A nyelvi megnyilatkozások erőltetett szakszerűségéért nem a jogi nyelvet kell felelőssé tenni. Gyakran a laikusok csomagolják bonyolult nyelvi burokkba mondanivalójukat, hogy nagyobb hatást keltsenek. Ezzel a majmolással azonban magukat teszik nevetségessé.

Pusztai István

Előző számunkban, rovat-szerkesztőként, közreadtam „egyik legrégebbi és leglelkesebb (bár nem körvezető, nem is pedagógus) együttműködőnknek”, Keresztessy Attilának azt a kis írását, amelyet a Gondolat műsorába iktatott, 1985. november 26-án elhangzott rádióbeszélgetés felvétele után, a friss élmény hatására küldött be. A „Beszélni nehéz!” indulásának tizedik évfordulóját – bár folyóiratunk ez évi második száma akkor, március 3-án, távol állt még a megjelenéstől – megemlegették persze mások is.

Némi ízelítő akkori posztánkból!

Legrégebbi (bár szintén nem körvezető, nem is pedagógus) hallgatónk és önkéntes munkatársunk, **Sámbokréthy Péter** írta Pannonhalmáról, február 24-én kelt levelében: „Nagyon örülök a tízéves jubileumnak. Ma (március 4-én) 262. alkalommal hallhatom (a XII. 24-i adás kimaradása miatt!) a fülemnek oly kedves címet: Beszélni nehéz! Eddig 262 esetben kaptam feladványokat, s boldog vagyok, hogy hiányzás nélkül járhattam ebbe az iskolába. Mind a 629 példamondat megfejtését beküldtem, és 555 oldalon leveleztem a műsor szerkesztőivel. Igen drága kincsként őrzöm az összes adás hangfelvételét. Köszönet érte! – Őszinte tisztelettel továbbra is hűséges tanítványuk: Sámbokréthy Péter.”

Ez a szövegrészlet bekerült a március 4-i adásba, saját visszaemlékezésünk részeként. S nem maradt visszhang nélkül.

Hasonlóan régi és hűséges (nem körvezető, nem is pedagógus) harmadik levelezőnk, **Mezei Teréz**, így kapcsolódott a visszaemlékezés folyamatába, március 10-én Békéscsabán kelt levelében: „Örömmel hallgattam a kis számvetést műsorunk tizedik

évfordulója kapcsán. Azért örömmel, mert az eltelt időszak bővelkedett eredményekben. Elsősorban a „Beszélni nehéz!” körök alakulására gondolok. Tisztában vagyok azonban azzal is, hogy igazán eredményes akkor lesz ez a munka, ha minél többen kapcsolódnak bele. Büszke vagyok rá, hogy az eltelt tíz év alatt – néhány kényszerű kieséstől eltekintve – magam is részt vállaltam e mozgalomban, örömmel foglalkoztam-foglalkozom a mondatok elemzésével.

Jó volt azt is hallani, hogy a már működő körök további híveket toboroznak nagy családunk tagjai sorába. Fontosnak tartom, hogy szakmunkástanuló-intézetekben is működnek körök, nem is egyben. És gépiró iskolákban, amelyeknek végzettjei később, munkájuk során, föltétlenül hasznosítani tudják a sok-sok ismeretet, tapasztalatot, amit ezzel a munkával szereztek. Egy jó gyors- és gépirónak nemcsak a helyesírás tudományában kell otthon lennie; igen hasznos, ha tisztában van a helyes szó- és mondatfűzés szabályaival, s emellett gazdag szókincssel bír. Mindezek megszerzéséhez – egyebek közt – rendkívül sok segítséget nyújt a példamondatokkal való intenzív foglalkozás.

Csak csodálni tudom Sámbokréthy Péter pontosságát. A tőle idézett adatokat feljegyeztem, hiszen én távolról sem tudtam ennyire pontosan: hány adás hangzott el, hány példamondattal foglalkoztunk eközben (bár valamennyi példamondatot lejegyeztem és őrzöm). A rendszeres elemzőmunka során tömördek ismeret birtokába jutottunk, s jó érzés, hogy munkánkkal az anyanyelv ápolása iránti szép és hasznos törekvéseket szolgáltuk. S akkor még nem is szóltam a szórakozva tanulás szerepéről! – A következő esztendőnk-

re is hasonlóan eredményes munkát kívánok valamennyi-
ünknek.”

Nem maradtak ki persze a körvezető pedagógusok sem. Legyen az első közülük **Bagi Ádámné**, a szegedi Szirmai István Általános Iskola „Beszélni nehéz!” körének (immár Kazinczy-díjas) vezetőtanára. Részlet március 11-i leveléből:

„Nagy élvezettel hallgattuk a most »tizenéves korba lépő« „Beszélni nehéz!”-mozgalomról szóló helyzetkép-jelentést a legutóbbi adásban. Engem mindig átmelegít, ha ismerős kollégák leveleiből hallok részleteket, szép gondolatokat, ötleteket a mozgalom terjesztéséhez.

262 adás, 629 példamondat az elmúlt 10 év alatt! Nagyon sajnálom, hogy »későn ébredtem«, még a felével sem dicsekedhetem. De így is nagyon sok örömem telt ebben a munkában; nagy hálával köszönöm a sok tanítást és a legnagyobb elismerést; – a mozgalomnak (a találkozóknak) pedig a sok személyes ismerőst, igazi barátokat...”

Ugyancsak Szegedről írja (hiszen Baginé példáján felbuzdulva csatlakozott a mozgalomhoz) a Ságváritelepi Általános Iskola alsó tagozatos (!) körének vezetője, **Titkos Lajosné**, március 10-én:

„Örömmel hallottam, hogy tíz éves a „Beszélni nehéz!” című műsor, s ehhez szívből gratulálok. Most sajnálom igazán, hogy nem korábban kapcsolódtam be a tanulókkal ebbe a szép mozgalomba. Igaz ugyan, hogy minden órán igyekszünk fejleszteni tanulóink beszédkulturáját; de az a plusz, amit az elhangzó műsorokon kapnak, sokat jelent számukra. A példamondatok megoldásában persze nem teljes a siker, hiszen 3. és 4. osztályosok a tanulóim, s így nem vehetjük fel a versenyt a felsősökkel vagy épp a középiskolásokkal. Valami fejlődés azonban így is tapasztalható. Ha más nem, az az igyekezet, hogy vigyázzanak tisztán, érthetően ejtsék a szavakat. Ez biztató. S így egymás beszédére is jobban figyelnek.”

Győrből írja **Lezsák Józsefné**, az Egészségügyi Szakközépiskola és Szakiskola tanára, a Kazinczy-versenyek előkészületeiről számolva be:

„Az iskolai versenyt ünneplés keretében tartottuk meg. Örömmel tapasztaltam, hogy a beszédművelő szakköri foglalkozás mennyire pozitív hatással volt a tanulók olvasási készségére. Pedig csak októberben kezdtük a foglalkozásokat, mégis példaként állhattak a szakköri tagok a többi tanuló előtt. Ez is bizonyítja, hogy a szakköri többletmunka meghozza a gyümölcsét.”

S nemcsak a körvezetők, hanem a köröket alkotó diákok is csatlakoztak a jubileumi megemlékezéshez. Közülük **Tóth Tünde**, a siklósi Táncsics Mihály Gimnázium „Beszélni nehéz!” körének tagjaként; de egyben úgy is, mint a Kossuth téri Általános Iskola körének egyik „ífivezetője”, így ír március 5-én, a „jubileumi adás” másnapján:

„Az adást hallgatva elkapott minket egy kis irigység, hogy van, aki már a „Beszélni nehéz!” műsor eleje óta gyűjti a mondatokat, a műsorfelvételeket. Bizonyára ő az, aki a legbiztosabb kézzel áll neki a mondatoknak, a feladatok megoldásának. Hihetetlen nagy kincs van a birtokában, s ezért mindenki joggal irigyelheti.”

Figyelmeztető is, megnyugtató is levelének az a mondata, amellyel az aznapi „feladatra” tér át: „De mi nemcsak irigykedni tudunk, hanem feladatokat megoldani is.”

Igen, ez a legfontosabb! Töprengeni, elemezni, bibelődni; figyelni másokat és önmagunkat. Így jutunk el az ösztönös begyakorlástól a tudatosodáson keresztül a magasabb – ismét öntudatlan, de szükség esetén önellenőrzésre képes, akár a legigényesebb – szintig.

Erre kell törekednünk a mozgalom második (s még néhány további) évtizedében.

Deme László

Utóhang a zárt *ë* vitájához

Örömmel olvastam Deme László cikkét (Ám mondd! – de ird is?) a tavalyi 3. számban. Azt hiszem, kompromisszumos álláspontja a helyes az időnként fellobbanó *ë*-vitában: ám mondja az *ë*-t, aki ismeri; de „minden ennél továbbit kalandnak tartanék” – mondja a szerző.

Deme László állásfoglalásának bátorítására szeretnék egy kis áttekintést ide iktatni három világnyelv helyesírásából, annak igazolásául, hogy másutt is bőven előfordul: többféleképpen ejtik ki ugyanazt az írott betűt.

Kezdjük a *némettel*, mégpedig szintén az *e* betűvel! Nincs jelölésbeli különbség a rövid *des* és a hosszú *den*, de még a „schwachtonig” (féligenyelt) *Wasser e*-je közt sem. – Hasonló a helyzet az *a*-val: a *Dach* szóban rövid, a *Tag*-ban hosszú, az írásuk azonos. Nézzük az *i*-t! Egyformán írják a *mit* rövid és a *Nil* hosszú *i*-jét. S hozhatnánk példát *o*-val, *ö*-vel, *ä*-val, *u*-val, *ü*-vel.

A *francia* négyféle *e*-ből (*e*, *é*, *è*, *ê*) csak az ékezet nélküli tartozik most ide. A nyelvészek szerint szinte kibogozhatatlanul sokféle kiejtést

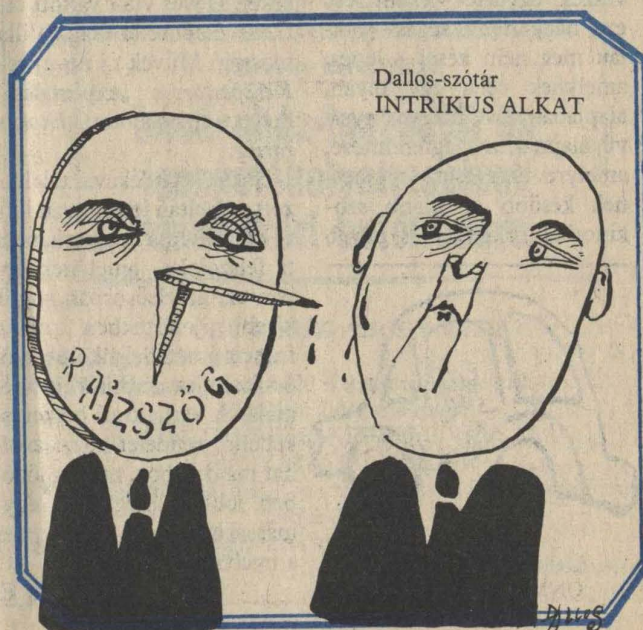
fedhet, az „*e ouvert*”-től (a nyílt *e*-től) az „*e muet*”-ig (a néma *e*-ig): *chef, erreur, aller, me, monde, ville*, sőt az orrhangig: *enfant*.

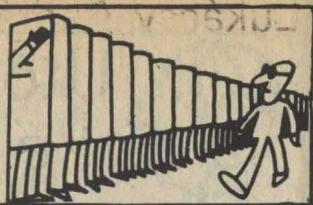
Az *angol* magánhangzók darázs-fészkébe jobb bele sem nyúlni. Példaképp csak az *a* betű számtalan kiejtését említem: *man, rate, far, fare, last, fall, about*.

Megkülönböztetés nélkül, egyformán írják a kiejtett és a néma *h*-t az *angolban*: *half, heir*; hasonlóan a *németben*, függetlenül attól, hogy kiejtik-e vagy sem: *Herr, Mühe*. S a *francia* sem tesz különbséget írásban a *h*-közt aszerint, hogy (bár egyiket sem ejtik) okoz-e hiátust (*la Hongrie*) vagy sem (*Phomme*).

Mindezt csak annak bizonyítására sorolom fel, hogy más nyelvek is jelölnek azonos betűvel különféle fonémákat. Ha ez náluk nem okoz semmi zavart, miért lennénk mi, magyarok kevésbé leleményesek; miért kellene nekünk külön betűvel a szájunkba rágni a kiejtésben – nem is mindig és mindenkinél – jelentkező kétféle *e*-hangot.

Rapcsák Lajos

A nyelv egységét, arcultát, sajátosságait a nyelvi jelenségek összessége határozza meg. Ha ezek bármelyikében megbomlik az egyensúly, a nyelv egész élő organizmusát fenyegetheti veszély.

A nyitott szemű újságolvasó, tévéző, tájékozódó ember az utóbbi hónapokban, hetekben felfigyelhetett arra, hogy – már-már társadalmi méretben – egyre erősebb a féltés a magyar nyelv szókincsét illetően. Gyakran olvassuk, halljuk, hogy számos szakterületen, elsősorban az írott nyelvi rétegekben hemzsegnek az idegen szavak.

Önmagában az idegen szavak használata természetesen nem ítéhető el, ám azt mindig jó szem előtt tartanunk, hogy a nyelvtörténet tanúsága szerint a kultúra egy-egy újabb területét az egyes nyelvek csak szilárd anyanyelvi alapon képesek sajátukká formálni. Így van ez persze a magyar nyelv esetében is.

Ezért üdvözljük azt a – napilapokban és szakmai fórumokon zajló – vitát és kezdeményezést, amely a számítástechnika nyelvének megújítására irányul. Szakemberek és nyelvészek együttes felismerése ez a nagyon szükséges – s talán még nem kései – lépés, amelynek célja egy olyan, alapjában véve magyar nyelvű alapnak a megteremtése, amelyre szervesen épülhetnek később az újabb szókincsbeli, alaktani és egyéb

nyelvi jelenségek. S hogy ez az „újabbkori nyelvújítás” mennyire szükséges, annak eldöntéséhez elég csak arra gondolnunk, hogy a számítástechnika, ez az angol szókincsű szakterület néhány év múlva már az általános és középiskolai diákok nyelvhasználatát is alakítja. A megújítás, az összefogás lehetőségeiről és módjáról folyt tanulságos eszmecsere a Magyar Nemzet hasábjain. S e fórum a további munkában is utat mutat: közleményeiben a számítástechnikai szakszók magyar változatát használja majd az első helyen, zárójelbe téve az angol megfelelőt, ezzel is elősegítve a jó magyar kifejezések megszilárdulását.

*

Nem kisebb jelentőségű a számítástechnika nyelvénél egy másik, ugyancsak közérdekű nyelvi rétegnek, a kereskedelem szókincsének ügye. Megszaporodtak napilapjainkban azok a cikkek, dohogások, olvasói levelek, amelyeknek írói pl. az angolmán névadási divathullám ellen emelnek szót, kipelengérezve a *shop*, a *grill*, a *coop-market* típusú elnevezéseket. Heves vitát váltott ki a *Ganz Elektrik* (a Ganz Villamosági Művek új neve) és a *Kerepestarcsa* „exportálása” helyett megalkotott *Hungaroring*.

Sokak szándékával találkozott, s méltán lett hosszú időre beszédtema az a parlamenti felszólalás, amelynek éppen ez, az elsősorban angol, kisebb mértékben olasz, francia átvétellel alkotott szóösszetételek divatja volt a témája. A várható új belkereskedelmi rendelet hozzájárulhat majd ahhoz, hogy a jövőben jobban megférjen egymással a szakmai elnevezés és a nyelvi helyesség.

H. N. E.

Két nyelvészeti könyv Jugoszláviából

Néhány hónap leforgása alatt két kitűnő munkával gazdagodtunk vajdasági magyar nyelvész kollégáink, na meg a Fórum Könyvkiadó jóvoltából. Megjelent – még 1985-ös évszámmal – **Szeli Istvánnak Nyelvhasználatunk etikája** című műve (a könyvecske a Nyelvművelő Füzetek sorozatcímét viseli a fejlécén), és napvilágot látott **Ágoston Mihálynak Helyesírásunk hiteléért** című, eredetileg a Híd hasábjain folytatásokban közölt, könyv méretű tanulmánya.

Bár az Édes Anyanyelvünk Szemle-rovata a benne közölhető írásoknak mind (csekély) terjedelme, mind (népszerűsítő) jellege révén inkább csak futólagos bemutatására alkalmas, mintsem érdembeli vizsgálatára, szakmai méltatására, azt mégis határozottan le kell szögeznünk, hogy mindkét kiadvány a magyarországi hasonló munkákkal összemérve is állja a versenyt, sőt előkelő helyet foglal el közöttük.

Mindjárt helyesbítenem is kell iménti mondatomat. Voltaképpen nincs jogom azt írni, hogy „hasonló munkákkal összemérve”, mivel – és éppen ez a szóban forgó két mű legnagyobb érdeme – *hasonló* munkák nincsenek. Igaz, a társadalmi felelősséget újabban elég gyakran emlegetjük, amikor a nyelvhasználat különféle kérdéseiről szólunk, ilyen irányú fejtegetéseink azonban jobbára háttérbe szorulnak a konkrét elemzések mögött, míg Szeli István ezeket állítja vizsgálati középpontjába. Ezt világosan ki is mondja, midőn így ír: (8–9): „Bennünket tehát a nyelv etikai vonatkozásai érdekelnak, amelyek ... mindig társadalmiak is... Igen kevés... az olyan tanulmány, dolgozat vagy értekezés, amely az emberi kapcsolatteremtést, a kulturális szerepkört, a nyelv egyetemes funkcióját tartja szem előtt, »rendeltetésszerű» használatát vizsgálja e »rendeltetések»

legszelesebb skáláján. Egyebek mellett azt, hogy mikor, ki és hogyan, miért éppen így vagy úgy tekint a nyelvvél és annak használatával összefüggő kérdésekre.” Ha valamit mégis hiányolhatunk a kitűnő tanulmányból, az legalább egy kicsinyke derűlátás. Tudom, ez alkat kérdése is – meg még sok egyébé, amiről itt nem érdemes szólnom –, mégis lehangolónak, túlságosan beletörődőnek érzem befejező sorait: „... nyelvhasználatunk etikáján való tünődésünknek nem is lehet dolga, hogy »társadalmi gyengeségeinkre« keressük a gyógyírt. A tályogról azonban tudomást kell vennünk, ha kikezelésére nem vállalkozhatunk is.”

Megítélésem szerint Ágoston Mihály munkája is egyedülálló a maga nemében. Könyv méretű recenzió a helyesírási szabályzat új, 11. kiadásáról! És nehogy azt higgyék olvasóink, hogy valamilyen ellenzékiesség szülte indulat duzzasztotta ilyen terjedelmessé bírálatát! Nem is a bírálat a helyénvaló megjelölés itt, hanem a *méltatás*, illetve amit maga a szerző írt műve főcíme alá: *Gondolatok az új helyesírási szabályzatról*. Bírált is Ágoston; kisebb-nagyobb következtetésekre, hiányokra, ellentmondásokra hívja fel a figyelmet – a *Bükk-ke*, *Fadd-dal* írásmódnak a megfelelő szabályzati pontokkal való összeegyeztethetlenségére, a rendezvénynevek írásával kapcsolatos szabályok túlzott szűkszerűségére stb. –, de művének minden sorával érezteti, hogy az új szabályzatot egészében értékes, rendeltetésének jól megfelelő kézikönyvnek tartja. Olyan alpműnek, amely „mai írott nyelvünknek elemi tényezője, és elválaszthatatlan a mindennapjainktól, közösségi és egyéni létünkötől” (76).

Ennél nagyobb dicséretet egy szabálykönyv nem is kapott volna.

Grétsy László

Dallos-szótár
ÖNMEGVALÓSÍTÁS

Müncheni Kódex (1466)

A négy evangélium szövege és szótára
Európa Könyvkiadó, 1985

Szokatlanul látszó vállalkozás, hogy a világirodalmat közvetítő kiadó magyar nyelvű bibliafordítást tesz közzé. E rendhagyó gesztus érdeme és jelentősége azonban nem lehet kétséges, de magyarázata is természetes: az első világirodalmi alkotás, mellyel a magyarság megismerkedett, a Biblia volt. Legrégibb nyelvemlékeink, a nyelvünk legkorábbi nyomait őrző források írástudó papok kezétől származnak, s legtöbbször vallásos jellegű, egyházi rendeltetésű munka. Az első terjedelmes, összefüggő szövegek közé tartozik az ún. huszita biblia, melynek legegységesebb része az Újszövetség négy evangéliumának a XV. század elejéről való fordítását tartalmazó Müncheni Kódex. A moldvai Tatros városában, 1466-ban készült másolat keletkezésének történelmi hátterét, a reformáció előhullámaként szétáradó huszitizmus szerepét s a moldvai magyarság életével való kapcsolatát tárja föl Király László előszava. A kötet jelentősége pedig, hogy az eddigi hasonmás, ill. betűhű szövegközlések után e kiadás

Décsy Gyulának (ő volt a wiesbadeni kiadás gazdája is) az egykori kiejtést felidéző olvasata szerint s a mai helyesíráshoz alkalmazva adja elő Jézus történetét, a négy evangélista szavaival. Így a nem nyelvész olvasó is könnyűszerrel igazodik el a több mint félezer éve leírt mondatokban, élvezheti ódon ízűket, megfigyelheti nyelvünk egykori hangzását, szerkezeti sajátosságait, szókincsgazdagságát. De csodálhatja a fordítók nyelvújító leleményét és bátorságát is, ahogyan megbirkóztak a latin eredeti egyszerű fogalmi világának és szókészletének, kifejezéseinek magyar tolmácsolásával. Az olvasó számára természetesen így is adódik helyenként értelmezési probléma, de ezeken átsegíti a kötetet sajtó alá rendező Szabó T. Ádám filológus alaposságú munkája, a kódex minden egyes szóalakját 3700 szócikkben feldolgozó és értelmező szótára, mely a kiadás népszerűsítő jellegét egyrészt tudományos igényűvé és értékűvé emeli.

Kovalovszky Miklós

Lukácsy András:

Elmés játékok, játékos elmék

Móra Ferenc Könyvkiadó, 1985

(Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás)

A játék törvényalkotás, rend- és harmóniateremtés, a mindennapok egymásutánját megszakító feloldódás, a legválságosabb pillanatokban az embertelenség ellen való ösztönös védekezés; kísérője az egész emberiségnek, születésétől fogva és az egyes ember életének, bölcsőtől a koporsóig – állítja, s munkája minden sorával tanúsítja is a szerző.

A könyv végigkalauzol „az ember játékos fantáziájának első megnyilatkozásaitól” napjaink játékaig, a rádió és televízió jóvoltából tizezreket megmozgató vetélkedőig, ízelítőt adva nyelvi játékos hajlandóságú kortársaink legfrissebb ötleteiből is. Sajátos látószögből készít pillanatfelvételeket a történelem és művelődéstörténet egyes szakaszairól, megmutatva, hogyan él a játék a történelemben, hogyan kíséri a korok változásait és váltásait, s hogyan jelennek meg a történelem vonásai, egy-egy időszak

társadalmi szokásrendszere és mentalitása a korra jellemző játékokban. Jóllehet tudjuk: az írói, költői alkotás valamiképpen mindig is játék a nyelvvel, irodalmunk nagyjai mégis többnyire „illő komolysággal” tekintenek ránk a tankönyvek lapjairól – itt a másik arcukat fordítják felénk. Nem túlzás az ötlet: jó lenne minden egyes történelem- és irodalomkönyv mellé odafigylni ezt a kötetet is, hogy a világról való kép még kerekesebb legyen!

Aki még nem olvasta a könyvet, nem tudja letenni, ha egyszer belefogott. Az első végigolvasás élménye után érdemes akár egy-egy tízpercnyi kikapcsolódás kedvéért is újra meg újra belelapolni, kipróbálni hol egy kiadós *nyelvyötrő* gyakorlatot, hol egy *szóelrejtő* vagy *szótagjátékos*, *anagrammát* vagy *palindromot*, *csacsipacsit* vagy *tréfás versalkotást*.

Felde Györgyi

Éber szemmel, füllel

MEGDÖBBENTŐ!

Tisztelt Szerkesztőség!
Elhűlve olvastam a Népszava 1986. VII. 23-i számában a következő címet:

Gyapjúgyári leánykereskedés

A Magyar Posztógyárból – UNTEX

A cikk elolvasása után rájöttem, hogy szó sincs leányokkal való kereskedésről, „csupán” a szerkesztő használatául rosszul a címben szereplő összetételt. Arról szól a cikk, hogy egy gyár *leányvállalat*-ot alapít, s ez *kereskedik* majd saját üzleteiben a gyár termékeivel.

Dr. Meskó Árpád
Gyula

KONZUM KERESKEDELMI VÁLLALAT PÁLYÁZATOT HIRDET

1986. május 1-én, Kecskeméten megnyitandó,

kiemelt kategóriájú

húsáruház-igazgatói és igazgatóhelyetteseinek munkaköri betöltésére

ÚGY ROSSZ, AHOGY VAN!

(Petőfi Népe, 1986. III. 6.)

Beküldte: Holczér József, 6000 Kecskemét, Jókai u. 1.

Megfelelő átdolgozás után:

A KONZUM KERESKEDELMI VÁLLALAT PÁLYÁZATOT HIRDET

a Kecskeméten 1986. máj. 1-jén megnyitandó, kiemelt kategóriájú
HÚSÁRUHÁZ

igazgatói és igazgatóhelyettesi munkakörének betöltésére.

T. Urbán Ilona

Nyelvhasználat és magatartás

„Micsoda tanítás folyhat abban az iskolában, ahol a tanári szobát *tyúkketrecnek*, az igazgatóhelyettes *dirisintérnek* nevezik a tanulók?” Egy tanárjelölt méltatlankodott így a diáknyelvről írt dolgozatában.

Diákokkal utazom az autóbuszon hazafelé. „Mi az ábra?” – kérdezik a két később felszálló tanulót a bennülők. „Matekból kaptam egy fúrót. Nem hittem volna, hogy engem szűr ki ez a lepra Pacal!” „Te csak hallgass! Igaza volt Józsi bácsinak, egy szót sem tudtál!” – mondja a társa. „Mit pedálozol most? Miért véded azt a dagadékot? Mert kaptál egy okés jegyet?” „Mit fog szólni a fater?” „Nem vagyok bemafrézva. Annyit kellett tegnap otthon melóznom, hogy az ősök is tudhatják, nem sok időm volt az agytömésre. És egy kampóért még nem nyesnek meg.”

A különböző diákcsoportok nyelvhasználatát figyelve szinte mindenütt találkozunk ezzel a jelenséggel. Vannak diákok, akik mérgükben csúfolódnak, gúnyolódnak mindenkin és mindenben, a legképtelenebb túlzó jelzőket, kifejezéseket, trágár szavakat használják, és sajátos ragadványneveket találnak ki, sokszor csak azért, hogy hasonló szörű társaiknak imponáljanak, mások pedig nem hajlandók ezeket átvenni, a diáknyelvnek csak a mindenféle beszédhelyzetben használható kifejezéseivel, szavaival élnek.

S ha most visszatérünk a bevezető mondathoz, a „Milyen tanítás folyhat abban az iskolában” mondathoz, azt

kell válaszolnunk, nagyon jó oktató-nevelő munka mehet ott. Még a legkiválóbb pedagógus sem érheti el, hogy egy tanuló, akit megróttak a tanári szobában, dühében ne nevezze azt *tyúkketrecnek*, vagy akivel közölte az igazgatóhelyettes a fegyelmi határozatot, mérgében ne nevezze őt *dirisintérnek* a barátai körében, s ezek a szók ne szivárognak ki a diákok szélesebb rétegeibe. Lehet nagyon szellemes elnevezése a *tyúkketrec* az olyan tanári szobának, amely kicsi, és csupa nőtanár tartózkodási helye, a *dirisintér* pedig az igazgatóhelyettesnek, aki az igazgatói határozatokat végrehajtja. Lehet a két elnevezés ötletes, de valami jó ízlésről egyik sem tanúskodik. S mind a kettő inkább az elnevező lelkiállapotára, ízlésére, nyelvi műveltségére jellemző, mint a megnevezettek. Alapjában véve így vagyunk ma mindenfajta névadással. Igen erősen érvényesül a névadó személyisége a tulajdonnévi megnevezésekben, de még a közszóban is benne van.

Az újszülött kisgyermek csak a nemével befolyásolhatja a nevét, amelyet a szülők választanak ízlésüknek, nyelvi műveltségüknek vagy a kor szokásainak megfelelően.

Ragadványnevet akasztanak valakire az utcánkban, s *Trabantos* néven emlegetik, ugyanis csak neki van ott ilyen márkájú autója. A munkahelyén hosszú és hegyes orra miatt *Róka*-nak hívják. Mindkét névnek van tárgyi alapja, végeredményben azonban az elnevezők

szemléletmódját fejezi ki mindkét név.

Egy utcát elnevezhetnek olyan személyről, aki ott született vagy abban élt, egy olyan objektumról, amely ott van, vagy ott működik, de elnevezhetik valakiről vagy valamiről úgy is, hogy a névnek nincsen tárgyi alapja, pusztán a helyi vagy a korabeli névadási szokásokat utánozza. Bárhogy is történik, az elnevezőre, a névadó testületre vet valamiféle fényt a név.

Hasonló a helyzet a községi megnevezésekben is. Az utóbbi évtizedekben sok sikeres és szerencsés szó született, ugyanakkor azonban sok

nehézkés vagy éppen torz képződmény is. Ezek megítélésében a nyelvhelyességi normákra támaszkodunk. Mindegyik új szó mögött azonban ott van a szót létrehozó ember a maga nyelvi ízlésével vagy ízléstelenségével, a nyelvi műveltségével vagy műveletlenségével, a szaknyelvi szók mögött még az elfogultságával is.

Ahogy valaki új szót hoz létre, akár jelentésváltozással, akár alaki változtatással, jellemző rá. A szóalkotás is, a szóhasználat is – *Illyés Gyula* szavával – jellemkérdés.

Bachát László

Jövőknek megannyi lámpása

Ez a megnevezés – *Sütő András* szavait kölcsönözve – illik azokra a versenyzőkre, arra a 83 lányra és 37 fiúra, akik az idei tavaszon tettek hitet az anyanyelvápolás nemese gondolata mellett, akik eljutottak a szép magyar beszéd verseny országos döntőjére Győrbe.

Mit is lehet „mérni” a győri Kazinczy-versenyen? – kérdezik többen újra meg újra. Sokat, nagyon sokat; többet, mint amit első hallásra gondolna az ember. Értelmet, érzelmeket, magatartást, hangsúlyt, tagolást, tempót, tiszta artikulációt, a szöveg megértésén alapuló egységes szemléletű megszólalást: a tiszta, értelmes beszédet.

A huszonegyedik alkalommal is ezt a célt szolgálta a verseny: a szép szó jegyében találkoztak a diákok. Igazolta ezt már a szabadon választott szövegek gondolatossága, jellemformáló ereje. A leggyakrabban választott szerzők: *Ady, Bárczi Géza, Déry Tibor, Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Kodály Zoltán, Kosztolányi, Krúdy Gyula, Pilinszky János, Sütő András, Szabó Lőrinc*.

A résztvevők viszonylag egyenletes teljesítményt

nyújtottak, ami annak az örömdetes ténynek tudható be, hogy egyre egységesebb mérceű és szemléletű felkészítés alapján kerülnek be a tanulók az országos döntőbe. Ez a megállapítás mindkét kategóriára érvényes.

A kötelező szöveg tolmácsolása a szokottnál is nehezebb feladat elé állította a versenyzőket. Gondot jelentett többeknek a hangsúlyozás és a tagolás helyes megválasztása, néhányan bizonyos részeket túlhangsúlyoztak, másokat túltagoltak.

A házigazdák ebben az évben egy csodálatos tárlattal lepték meg a vendégeket. Kiváló képzőművészek – felkérésre – képen, szoborban, plakettban ábrázolták gondolataikat az anyanyelvvel kapcsolatban. Közös nyelven címmel a szó művészeihez csatlakozva. *Juhász Ferenc* vallomását választották motónak: „Mert a haza azzal van, hogy nyelvemen, anyanyelvemen megnevezem a dolgokat, tárgyakat, jelenségeket, a természetet és a képzetet, a hitet és az időt.”

A Kazinczy-érmet nyert tanulók névsora:

Bellon Erika Sebes Gy. Közgazdasági és Kereskedel-

mi Szakközépiskola, (Békéscsaba), *Botos Máté* Kölcsey Ferenc Gimnázium (Bp.), *Bősze Ádám* Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium (Esztergom), *Glovitzki Zoltán* Apáczai Csere János Gimnázium (Bp.), *Góg Timea* Bányai Júlia Gimnázium (Kecskemét), *Jóbi Ilona* Báthory István Gimnázium és Szakközépiskola (Nyírbátor), *Juhász Judit* Egészségügyi Szakközépiskola (Miskolc), *Kaszás Kinga* Révai Miklós Gimnázium (Győr), *Kelemen István* Fáy András Szakközépiskola (Bp.), *Kőváry Attila* Dr. Marek József Szakközépiskola (Mohács), *Molnár János* Horváth Mihály Gimnázium (Szentes), *Ress Anita* Kazinczy Ferenc Gimnázium (Győr), *Tomor Katalin* Vajda János Gimnázium (Keszthely), *Tóth Géza* Pusztaszeri Tivadar Szakközépiskola (Bp.), *Varga Gyöngyi* Türr István Gimnázium és Óvónői Szakközépiskola (Pápa).

Balázs Tünde Gyors- és Gépipró Iskola (Bp.), *Baranyi*

Krisztina 214. sz. Ipari Szakmunkásképző (Gyöngyös), *Borbély Attila* Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző (Veszprém), *Boros Andrea* Egészségügyi Szakiskola (Szombathely), *Böhm Etelka* 51. sz. Szakmunkásképző (Bp.), *Buda Ádám* Kocsis Pál Mezőgazdasági Szakmunkásképző (Kecskemét), *Burcsi Éva* 521. sz. Ipari Szakmunkásképző (Fonyód), *Dobos Enikő* 111. sz. Ipari Szakmunkásképző (Kisvárd), *Gálber Attila* 323. sz. Vörösmarty Mihály Szakmunkásképző (Székesfehérvár), *Hajdu Timea* Orlay-Fürst Károly Szakmunkásképző (Szombathely), *Kulcsár András* 301. sz. Ipari Szakmunkásképző (Ajka), *Perge István* Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakiskola (Debrecen), *Szirtes Attila* 22. sz. Ipari Szakmunkásképző (Bp.), *Vidovits Edina* Gyors- és Gépipró Iskola (Bp.), *Vincze Katalin* 608. sz. Ipari Szakmunkásképző (Kiskunfélegyháza).

Graf Rezső

A rak és a tesz

Rak – tesz. Varga Béla – 3036 Etes, Öregetesi út 7. – egy egész tanulmányt igénylő kérdéssel fordult hozzánk.

Ha értelmező szótárainkba belelapozunk, azt láthatjuk, hogy mind a *rak*, mind a *tesz* igen sokféle értelemben, összefüggésben használatos. Az kétségtelen, hogy a *rak* ige alapjelentése: különféle tárgyakat, egységesnek tekintett dolgot részenként, darabonként helyez egymás mellé.

Például: *lerakja a kártyáit, betűrendbe rak, mindent a helyére rak* stb., a *tesz*-é pedig: egyszeri mozdulattal helyez valamit valahova. Például: *helyére teszi a könyvet, tányért tesz eleje*. De ez utóbbinak ismeretes olyan tartalma is, hogy: többszöri mozdulattal, több részletben végez valaki valamit. A két igenek tehát van közös találkozási pontja. Például: *bilincset, bélyeget, lakatot tesz* valaki valamire, de a *leszedett diót teheti* vagy *rakhatja a kosárba*; a *krumplit* a *verembe* csak *teszik*, a *perselybe* az *egyetlen pénzdarabot* is inkább *rakjuk*, mint *teszük*. Vagyis léteznek olyan esetek, megszokott szókapcsolatok, amelyekben csak ez, illetőleg csak az az ige használatos, de előfordulhat, hogy mindkettő megfelelő ugyanazon a helyen. Van egy ilyen főnevünk, hogy *alapkőletétel*, mégis *lerakjuk* az *alapkövet*, mert a *leteszük* igével a konkrét jelentést fejezzük ki, nem az elvontat. (Az igekötőnek is lehet módosító szerepe.) Mint látja, bonyolult gyakorlat ez.

Egedy Mária

FÁT KAPOTT

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

Hmhmhm vagy Hm-Hm-Hm?

Meghökkenve kezdtem hümmögni rögvest, amikor hozzáfogtam az Élet és Irodalom ez évi 10. számában a „Hm” rovat cikkének, Vámos Miklós írásának elolvasásához. A címet – „Írhatnánk hejesen” – látva ugyanis azt hittem, hogy a jeles író talán az *ly* ügyet fogja bolygatni. Tévedtem! A „hejesen” szó, mint később kiderült, csak öletszerűen került bele a címbe és a befejező mondatba.

Mi búvik meg a kettő között? Sajnos, a tájékozatlanságok és a csöppet sem jó szándékú állítások halmaza.

A szerző először ismerteti a franciaországi helyesírási vetélkedő lefolyását, s ezzel kapcsolatban hangsúlyozza, hogy a franciáknál a csapos és a taxisofőr is „Lőrincze Lajos megszállottságát idéző hevülettel védelmezi anyanyelvét a külhonból betolakodó szójövvényektől”. Ebben a kijelentésben nem sok igazság van, hiszen Lőrincze nyelv-művelő tevékenységét nem az jellemzi, hogy a szójövvényektől óvja nyelvünket megszállottan vagy hevülettel. Lőrincze mindig nagyon is józanul és mértéktartóan foglalt állást ebben a kérdésben.

Vámos nem rokonszenvez (szimpatizál?) az angol műszavak franciásításával vagy magyarításával. A franciák harca, szerinte, eleve kudarcra van ítélve, mert ott is gyökeret vert a *jeans*, a *drugstore*, a *hardware*, a *software*... Ez sem hihető, mert megbízható adatok szerint a franciák inkább a saját szavakat használják pl. a számítástechnikában. Nyelvrokonaink, a finnek, úgyszintén! Vámos gu-

nyolódva ront neki Boldizsár Ivánnak, aki „magánpályázatot” merészelt hirdetni (!) a *hardware* és a *software* magyarítására. Olcsó szellemeskedéssel humorizál a beérkezett javaslatokon (pl. géptest – géplélek). Nem humorizál viszont azon (pedig lehetne!), hogy a magyarítandó angol kifejezések (szó szerint: kemény áru – puha áru) semmivel sem ötletesebbek az ajánlott magyaroknál.

Vámos szófacsaró buzgalomnak bélyegzi a magyarítást, mert szerinte a nyelv csak magától „teremtheti ki” a magyar változatot valamely tárgyra vagy fogalomra. Elképesztő! Tájékozatlanul vagy elfogultan kiradirozza nyelvünk életéből a régebbi és az újabb nyelvújítást, amely az idegen eredetű szavak százai, ezrei helyett alkotott magyar szavakat. Nélkülük ma sem írni, sem beszélni nem tudnánk. Ha a szerző ezt tudja (valószínűleg!), akkor viszont miért írja, hogy „nem érdemes magán és közületi erőfeszítéseket tennünk a mindenároni (ez is nyelvújítási szó!) magyarítás érdekében, ne foglalkozzék ezzel az Akadémia Helyesírási Bizottsága sem...” Csak felvilágosításul: a Helyesírási Bizottság nem foglalkozik szavak magyarításával.

Ezek után Vámos Miklós nekiment a helyesíróknak, a nyelvészeknek („édes nyelvészeim”-nek becézve őket), szemükre vetve az önkritika hiányát (?), majd pedig azt, hogy az Írószövetségben semminemű vitát vagy megbeszélést nem rendeztek a helyesírási módosításokról. Nos, ez utóbbiról egyedül az Írószövetség tehet, amely

nem igényelte a találkozást a helyesírást gondozó akadémiai testülettel.

S mik azok a helyesírási „botlások”, amelyek fölött Vámos ítélkezik? Minden, ami csak elképzelhető, a *vörösbortól* kezdve a *Margit hídon* át a *nagy honvédő háborúig*. Ami egybe van írva, azért rossz, ami kötőjellel van írva, azért rossz, ami nincs egybeírva, az meg azért rossz. Lehangelő, „mindent rosszul csináltak” szellem lengi át egész írását. Ez az, amiben legfőképpen nem értek egyet Vámos Miklóssal! Ő mindig a régít védi az újjal szemben; én viszont nem tudok ezzel az ókonzervatív nosztalgizással azonosulni. Nem hiszem ugyanis, hogy a helyesírás-

ban a régi eleve jó, az új meg eleve rossz. Ezen az alapon akár maradhattunk volna a Halotti beszéd helyesírásánál is: „Latiatuc feleym...”

Még csak annyit, hogy a tanárok és a diákok sokkal nagyobb megértést mutatnak a helyesírási szabályzatnak új, 11. kiadása iránt, mint ahogy Vámos Miklós gondolja. Olvassa el az Édes Anyanyelvünk 1986. 1. számában a „Dolgozatjavítás” című írást! Igen tanulságos abból a szempontból, hogy a lelkiismeretes tanár és az érdeklődő diákok közreműködésével milyen szépen el lehet sajátítani az „új” helyesírási szabályokat. Ugyanígy még másoknak sem késő!

Szepesy Gyula

Helyesírás és értetlenség

Az Élet és Irodalom március 7-i számában Vámos Miklós arról panaszkodik terjedelmes cikkében, hogy nem érti a helyesírási szabályzat 11. kiadásában bevezetett változtatásokat. Én viszont azt nem értem, mit akart kifejezni a szándékosan helyesírási hibás „Írhatnánk hejese” címmel. De térjünk a tárgyra!

Sajnálatos, hogy a cikk írója csak most, utólag vesz tudomást az új szabályzat kiadását megelőző közvélemény-kutatásokról. Az MTA Helyesírási Bizottsága ugyanis – melynek magam is tagja vagyok – annak idején a Magyar Írók Szövetségéhez is eljuttatta felhívásait és kérdéseit, valamint a készülő szabályzat próbafeljezteit. Sőt: a szabályzatot kidolgozó bizottságban az Írószövetségnek is volt egy képviselője! Kár tehát gúnyosan megkérdőjelezni, hogy „a 11. kiadás az eddig legszelebb körü demokratikus közmegegyezésen nyugvó rendszeres”, mert ez igaz.

Vámos Miklós alaptalanul beszél helyesírási reformról.

Reform az lett volna, ha az Akadémia például „eltörli” az *ly* betűt, de ilyen változtatás nem történt, a *helyesírás*ból nem lett *hejesírás*. Hogy mi hogyan változott a kiadvány lényegét jelentő szabályzati részben, arról a cikk szerzője egyetlen sort sem ír. A szerző a könyv alapos tanulmányozása helyett egy kis brosúrából meríti ismereteit, abból a néhány oldalas összeállításból, amely egy másik könyvben, a 800 oldalas „Helyesírási tanácsadó szótár”-ban szükségessé vált kisebb kiigazításokat sorolja fel.

Aki nem sajnálja a fáradságot a szabályzat tanulmányozásához, az könnyen megtalálja annak magyarázatát, hogy a *fehérbor* miért egy szó, a *fekete bors* ellenben kettő. (Tudvalévő, hogy a *fehérbor* igazában nem fehér, nem hóvagy tejszínű, a *fekete bors* azonban valóban fekete, s a különírást növényrendszertani megfontolások is indokolják.)

Abban sincs semmi logikatlanság, hogy a *konkurencia* szót – a szokásos kiejtést követve – újabban csak egy *r*-rel

írjuk, nem úgy, mint a hosszú *r*-rel ejtett *korrupt*-ot és *korrektúra*-t.

„Miért lett kötőjeles az *irodalomtörténet-írás*, a *kabaré-előadás*, az *Amerika-ellenes* vagy *-barát*, az *időjárás-jelentés*, a *több-bázisú* ...”, ha ugyanakkor kötőjelezés helyett immár egybeírando a *hallójáratműtét*, a *hálókocsi-pótjegy*, a *villanytűzhelybérlet*, az *urambátyámrendszer*, a *műhelypártszervezet*, sőt a *tagdíjnépfizetés*?! Emberek, ki érti ezt?” – kérdezi felháborodva a szerző. Nos, mindenki megérti, aki fellapozza a többszörös összetételekről szóló 138. szabálypontot, amely – lényegesen egyszerűsítve az eddigi szokást – azt mondja ki, hogy az ilyeneket hat szótagig egybeírjuk, „a hat szótagnál hosszabb többszörös összetételeket azonban már többnyire kötőjellel tagoljuk a két fő összetételi tag határán”. – Az *Amerika-ellenes* meg az *Amerika-barát* nem többszörös összetétel. Ezek azért írandók kötőjellel, mert bennük az *Amerika* előtag tulajdonnév (vö. *Kossuth-díjas*, *Örkény-egyperces* stb.). – A *több-bázisú* szó kötőjeles írásának pedig még egyszerűbb az oka: ez tulajdonképpen ugyanolyan egybeírando szó, mint a *többágú* és a *többjegyű*, de a *több* és a *bázisú* kapcsolatát furcsa volna egy-

végteben három *b* betűvel írni.

Azt sem érti a cikkíró, miért lett nagy kezdőbetűs az *Esthajnalcsillag* és a *Sarkcsillag*. A rejtély megoldása: megszűntek kivételek lenni! A szabály ugyanis az, amelyet a csillagászok már régen követnek, hogy a csillagok, csillagképek, bolygók, holdak nevét nagy kezdőbetűvel írjuk: *Ikrek*, *Fiastyúk*, *Orion*, *Tejút*, *Merkúr* stb. (Vö. 185. pont) Világos, hogy ebbe a sorozatba az *Esthajnalcsillag* és a *Sarkcsillag* is beletartozik!

Fájlalja Vámos, hogy az *Alpok* szóalak mellől törölte-tett az *Alpesek*. Én nem sajnálom, mivel az *Alpes* már magában is többes számú szó, jelentése: *Alpok*. Ha a latin *-es* többesjel után a magyar *-k* többesjel is odateszszük, az körülbelül olyan, mint az *asztat*, *eztet* szóalakok használata.

Aggódik a cikk szerzője: „Érdemes-e új korszakot kezdeni mostantól a nyomtatott kultúra minden területén?” Remélem, maga sem gondolja komolyan ezt az új korszakot. Hiszen aki gondosan tanulmányozza a harmincévi változatlanúság után most bevezetett kisebb helyesírási módosításokat, megálapíthatja, hogy ezekkel a magyar helyesírás rendszere

Figyelmező

„S hogy mit kívánok én magyar nyelvünket illetőleg? Azt kívánom, hogy minél kevertebb legyen ez a szép magyar nyelv! Erről szó sincs. Csak azt kívánom, hogy túlzott purifikációs törekvésekkel ne szegényítsék el nyelvünket, s annak árnyalatokban való bőségét ne csökkentsék.”
(Füst Milán)

„A szólam átöröklött, megcsontosodott gondolatkapcsolás, azaz – ahogy tetszik – szókapcsolás... Lelked építőszekrényében kockák a szavak, oszlopok a szólamok. Memél több oszlopod van, annál gazdagabb vagy, annál könnyebb lesz mondataidat megépítened. Sőt gondolkodnod könnyebb lesz, hajlékonyabb és gazdagabb lesz elméd.”
(Babits Mihály)

„Tanuljuk meg, hogy az olvasót tilos – csak egy másodpercig is – bizonytalanságban hagynunk. Az írás egyetlen ékessége a világosság.”
(Kosztolányi Dezső)

„Mert nekem a szó, azonkívül, amit jelent, érzéki gyönyörűség is, külön, önálló életű zengése nyelvnek, száznak, fognak, toroknak...”
(Karinthy Frigyes)

csak következetesebb, mindennapi helyesírásunk pedig könnyebb lett. Az iskolákban ezek miatt még nem fognak – amitől Vámos Miklós fél – „bolondokházává” változni a nyelvtanórák, s nem lesznek „tomboló” nyomdászok, korrektorok és szerkesztők zárt osztályaivá a szedőtermek és a kiadói szobák.

Végül Kazinczy Ferencet is meg kell védenem, akit – két szöveghibával – így idéz a cikk: „Jól és szépen az ír, aki türelmes ortológus és neológus egyszerre...” Kazinczy nem ezt írta, hanem a következőt: „Jól és szépen az ír, aki tüzes ortológus és tüzes neológus egyszerre...”

Pásztor Emil

Járványos helyesírási merevgörccs vagy csak ismétlődő pongyolaság?

Tudván tudjuk, hogy a helyesírás fő szabályait ugyan feladata szerint már az általános iskola tudatosítja növendékeiben, be is gyakoroltatja az apró tollforgatókkal: ám a felnőttek – főleg a kétkézi dolgozók – elsősorban a sajtó olvasásakor, látásukkal szerzett-erősített emlékképek szerint írnak, ha írniuk kell. Az újságok, hetilapok, folyóiratok szerzői, szerkesztői, korrektorai tehát éppúgy felelősek az anyanyelvi ortográfia ápolásáért, mint a pedagógusok.

Azért vagy egy évtizede sajnálom-szégyellem, hogy némelyik, egyébként igényes sajtótermékünkben lassan állandósul egy olyan hibás írásmód, amellyel már 14 éves korban sem volna szabad senkinek élnie. Sajnos, nem pusztán sajtóhibáról van szó, hanem egy-két szakterület cikkíróinak vagy az ő ellenőrző munkatársaiknak kisikló eszejárásáról vagy makacsul rossz beidegződéséről, amelyre eddig egész szerkesztőségükben senki sem horkent föl (?).

A toldalékoltszámjegyek közül ugyanis szinte mindenütt helyesen olvashatók a 3-at, 10-es, 15-ös-féle alakok, ám a nulla szóból – bár ennél csak a 0-t, 0-ra, 0-s stb. felel meg a nullát, nullára, nullás kiejtésnek – a sajtó egy részében uralkodó lett a hibás 0-ás forma. (Ez egy elképzelhetetlen nullás kiej-

tést jelöl!). A tö igazában nullá-, a toldalék -s; az utóbbinak pedig nem is lehet -á-kötő- vagy előhangzója.

A képtelen írásmódot először 1978-ban „Lehet egy ával kevesebb?” című cikkekemben szúrtam tollhegyre az ebben nem bűnös Népszabadság nyelvű rovatában, egy sportról írt közleményből vett 1-0-ás és egy mértékegységekről szóló szövegből való H0-ás (ejtsd: hánullás) példával. – 1984 őszén „Egy nevetséges írásmódról” cím alatt újra részletesebben is megróttam a hibát a Magyar Nemzet megfelelő rovatában, mégpedig végig e lap sport tárgyú cikkeiből véve a bántó példákat. Ugyanott megemlítettem a hiba létrejöttének valószínű lélektani hátterét is: nyilván a nulla (0), nullás (0-s) helyett régen divatosabb null (0), nullos (0-os) alakok összekeveredése, zavarodása tévesztett meg egypár szerzőt. – Bár ennek az országos napilapnak a Hazafias Népfront a szellemi gazdája, mely az anyanyelv művelését mindig a szíven viseli, a mi dolgunkban a sportrovat azóta is csak a hibás írást ismételteti. Most, 1986 márciusában még szintén hemzsegek itt a 0-0-ás, 1-0-ás, 2-0-ás, 3-0-ás típusú torzszülöttek, sőt 19-én (József napi ajándékul) még egy 0-0-át-tal is meglepte a lap az olvasókat; március 27-én meg egy 0-0-as (ejtsd: nullá-

as?) formát bocsátott kétést útjára.

1986 első negyedében egy-egy képes hetilap (nem sportlap!) futballt tárgyaló írásában szintén elém került egy-egy 0-át alak. S még szomorúbb, hogy az Élet és Tudomány március 17-én vércsoporra vonatkoztatva kétszer is élt egy cikkben a 0-ás (azaz nullás) formával, a helyesírást illetően ellentmondva ezzel tudománynpszerűsítő hivatásának.

Ez időben a szocialista országokban éppen igen nagy súlyt kapott a munka minőségének a fokozása, hazánkban erősödött az anyanyelvi műveltség fejlesztésé-

nek igénye, a Magyar Nemzet szebb és nagyobb külsőt öltött, a jó újságírás jogait és kötelességeit pedig a törvény is biztosította. Talán lesz tehát arra is mód, hogy a sajtó elhagyja végre a hibás 0-ás forma terjesztését. – Hozzá kell tennem: egészükben a sporttal, illetőleg a vércsoportokkal foglalkozó lapokat, folyóiratokat, szakkönyveket nem szoktam olvasni: ha a baj netán ezekből indult ki, akkor a tölem idézett forrásokat csak a torz írásmód továbbterjesztése miatt marasztalhatjuk el, a megrovás többi része a fő ludasoknak szól.

Tompa József

Üdítő ital és üdítőital

Az új helyesírási szabályzat egyik jellemző vonása az értelemtükröző írásmódra való törekvés. Ez egyebek közt abban nyilvánul meg, hogy a szabályzat szentesítette az írásgyakorlatban már régebben föltűnt olyan kettősségeket, amilyen az üdítő ital (olyan ital, amely üdít) – üdítőital (italféleség); szabad idő (munkával le nem kötött idő) – szabadidő (hivatalos pihenőidő); szülő nő (aki szül) – szülőnő (orvosi értelemben); a hét vége – hétvége (víkend).

Hasonló kettős írásmódokkal a tulajdonnevek körében is találkozunk. A földrajzi nevek közül pl. kötőjellel is, meg egybe is írhatjuk a következőket: Gellért-hegy – Gellérthegy, Margit-sziget – Margitsziget, Hűvös-völgy – Hűvösvölgy, Galya-tető – Galyatető. A kötőjeles formára akkor van szükségünk, amikor természetföldrajzi értelemben használjuk az említett neveket. Így illenek bele ezek a hasonló típusú földrajzi tulajdonnevek szokásos, kötőjeles írású sorába, amilyen a többi hegy, völgy, sziget, tenger, folyó neve: Széchenyi-hegy, Fekete-tenger. A Budapesttel kapcsolatos, első három példánkat akkor

írjuk egybe, amikor városrészek megnevezéseként használjuk őket, a Galyatető alak pedig az üdülőterületet jelzi. Mindennapi gyakorlatunkban ezek az utóbbi, a helységneveinkre jellemző formák az általánosak, szerintem helyesen: ha már kialakult az egybeírt névalak, ezt kell előnyben részesíteni. A pontos különbségtételre inkább csak a földrajztudományban és a térképészetben van szükség.

Tévednek azok, akik úgy vélekednek, hogy az efféle kettősségekkel a szabályzat „elbizonytalanította a helyesírást”. Nem erről van szó, hanem arról, hogy az összetett szavak, a többbelemű földrajzi nevek írása sokszor nem szabályozható mereven, mert a megfelelő forma kiválasztásakor a jelentés, a beszédhelyzet az irányadó. Eltérő szövegkörnyezetben egy kifejezés árnyalatnyi különbségét a helyesírás jól érzékeltetheti. A kettős írásmódokat úgy kell tekintenünk, hogy helyesírásunk általuk szabadabb lett, több mozgást enged, és ezért rugalmasabban alkalmazható mondanivalónk pontos értelmének tükröztetésére.

Zimányi Árpád

Pontozó

Mindenekelőtt az 1986. 1. számbeli rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Helynévkeresés: 1. AGÁRD 2. ARAD 3. ASZÓD

II. Rokontélmű szöveghasonlatok 1. Iszik. 2. Ordít (mint a fába szorult fereg). 3. Ért hozzá (mint hajdú a harangöntéshez és mint tyúk az ábécéhez). 4. Alszik. 5. Szorgalmas, ill. szorgos. 6. Válogat (mint Bertók a csikban és mint tót a vadkörteben). 7. Fizet. 8. Buta (mint hat pár rendőrcsizma). 9. Mérges. 10. Él (mint Marci Hevesen és mint hal a vízben).

III. Rejtőzködő irodalom. 1. Csurka István: Mi újság Pesten? (A betűket egyenként váltogattuk: egy betű a címből, egy az író nevéből). 2. Cseres Tibor: Foksányi szoros (A betűket abc-be szedték). 3. Gyurkó László: Családi regény (A betűket egyenként váltogattuk, de hátulról kezdve). 4. Spiró György: Magániktató (A betűkből értelmes szavakat alkottunk).

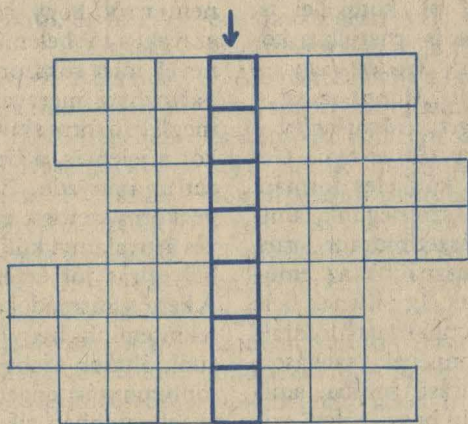
IV. Fejelés – sarkalás. 1. Oldal, dalol. 2. Alhas, hasal. 3. Árkád, kádár. 4. Kakas, kaska. 5. Kalap, lapka. 6. Kelep, lepke. 7. Hamar, marha. 8. Taraj, rajta. 9. Oltár, tárol. 10. Ostor, toros.

V. Ratkó József a nyelvről. Anyanyelvünkben, éppúgy, mint nemzeti művészetünkben, népünk sorsa tükröződik.

A legalább 80 pontot elért megfejtők közül a következők nyertek 100–100 forint értékű könyvtulajnyt: Bernáth Gyuláné, Gyöngyös, Élmunkás u. 2. I. 20. (3200); dr. Bittner Péterné, Veszprém, Wartha Vince u. 26/b (8200); Czéhmaster Gábor, Tata, Keszthelyi u. 1. I. em. (2890); Gerő Katalin, Budapest, Szerb Antal u. 1/a (1021); Hoffmann Ferencné, Budapest, Visegrádi u. 3. IV. 3. (1132); Lehoczky Zoltán, Edeleny, Diákotthon (3780); Szalai Mária, Velem, Viola u. 8. (9726); Szegedi Mónika, Nagykáta, Vida u. 8. (2760); Varga Lászlóné, Sárboárd, Tanácsköztársaság u. 149/D (7003); Wehmann János, Szekszárd, Pollack ltp. A/2. (7100).

A Pontozó új feladatai

I. Helynévkeresés. Ezennel átnyújtunk önnek hét (egyenként hét betűből, ill. betűjegyből álló) helységnevet. Ha a nevet a megfelelő sorrendben írja be az ábrába, a nyíllal megjelölt függőleges sorban egy város neve válik olvashatóvá. Melyik ez a név? (Megfejtése 15 pont.)

A hét helységneve: Ágfalva, Bakháza, Gyömöre, Hencida, Jósvafő, Kilimán, Pátróha.

II. Csak össze kell olvasni! Nincs semmi más teendője, mint válaszolni a meghatározásokra, s a feleletül szánt szavakat egymás mellé írni. Ha helyesen válaszolt, a leírt szavakból egy művelődéstörténeti tárgyú könyv szerzőjének neve és a mű címe olvasható össze. A könyv több mint hat évtizede jelent meg, reprint változatban azonban nemrégiben újra kiadták. (Megfejtése 20 pont.)

1. Családi ház szokásos tartozéka.
2. Értelem.
3. A jelenben.
4. Indulatszó (+ ékezet).
5. Rendszeresen tesz valamit – népies alakban.
6. Kerti munkát végez.
7. Közöl.
8. Igéhez járuló főnévképző.
9. Ürügy.

III. Mitológiai számtan. Válaszoljon az itt következő kérdésekre! Minden jó felelet 2 pontot ér, s ha mindegyik megoldása pontos, azaz a kapott számok összeadásából adódó eredmény egy bizonyos kerek számmal azonos, akkor ezért még további 2 pont jár. Összesen tehát 20 pontot lehet szerezni.

1. Hányan voltak a Múzsák?
2. Hányan voltak a Danaidák?
3. Hányan voltak a Kháriszok (Gráciák)?
4. Hányan voltak a Niobidák (Niobé gyermekei)?
5. Hányan voltak a Hórák (Zeusz és Themisz leányai)?
6. Hányan voltak a Párkák?
7. Hányan voltak a Heszperiszok (Heszperidák)?
8. Hányan voltak a Dioszkuroszok (Zeusz és Leda fiai)?
9. Hány „munkát”, feladatot teljesített Héraklész?

Összesen:

IV. Egy szót a közepébe! A nyelvi játékok szakirodalmában szócsillagnak nevezik az olyanfajta szóegyüttest, amelyből itt egyszerre ötöt látnak olvasóink. A feladat: mindegyik szócsillag belsejébe egy-egy olyan szót kell beírniuk, amelyhez elő- vagy utótagként hozzákapcsolhatók a csillag négy sarkát alkotó szavak, mégpedig úgy, hogy mindig értelmes, létező összetételeket kapjunk. Szemléltetésül egy példa:

lélek ügy A beírandó szó: *tan*, mivel a *lélektan*, *hőtan*, *tanügy* és *tanterv* egyaránt létező szó. (Megfejtése szócsillagonként 2, összesen 10 pont.)

	kör	
1. fény	____	mező
	tár	
	baba	
2. szél	____	bogár
	olaj	
	farkas	
3. szem	____	ház
	kő	
	alma	
4. könyv	____	lepke
	zsák	
	szó	
5. bársony	____	ház
	fű	

V. Fekete Gyula a nyelvről. A jeles írónak a nyelv és a gondolkodás viszonyára vonatkozó megállapítását idézzük keresztrejtvényünk vízszintes 1., 16., 40. és függőleges 52. számú sorában. Ezt tessék beküldeni! (Megfejtése 25 pont.)

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 90 pont. A sorolásban azok vehetnek majd részt, akik megfejtésükkel legalább 80 pontot szereztek. A feladatok megoldását 1986. november 15-ig kell beküldeni a szerkesztőség címére. A borítékra tessék ráírni rovatunk címét is: Pontozó.

Minden olvasónak sikeres megfejtést, jó szórakozást kívánnak a rejtvények készítői:

Danielis Gézané	(III.)
Neumann Edit	(IV.)
Rózsa Ibolya	(II.)
Schmidt János	(V.)
Takács István	(I.)

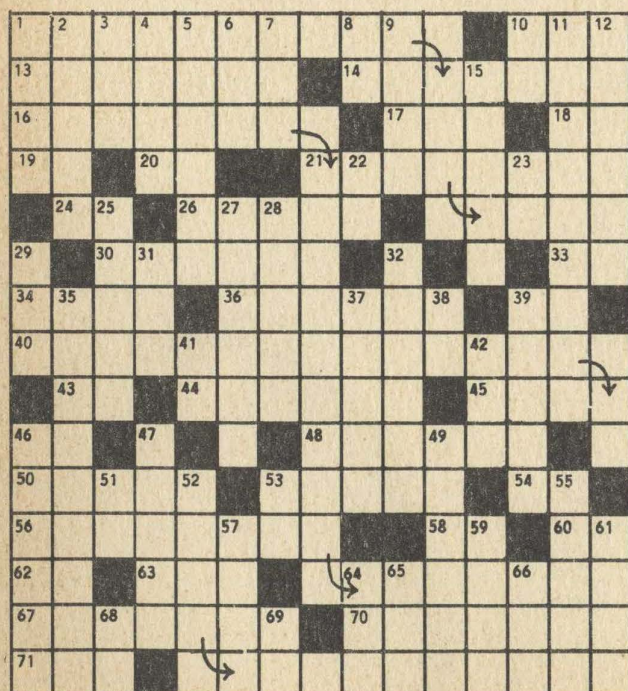
Írói vélemény

VÍZSZINTES:

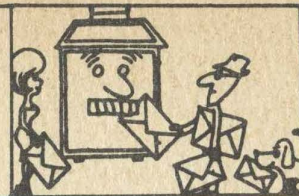
1. Fekete Gyula író egyik megállapításának kezdete (zárt betűk: V, E, E). 10. „... szépen / Füttyöl ez az én madaram!” (Arany János). 13. Francia posztimpresszionista festő volt (Paul). 14. Velencei csónak. 16. A megállapítás harmadik része (zárt betűk: N, N). 17. Fekete István állatregénye. 18. Libanon határai! 19. Nedv. 20. Páratlan idom! 21. Mutogatja új ruháját. 24. Családtag! 26. Gyümölcsöt titkon szakít. 30. Humuszban szegény szürke erdőtalaj. 33. Kőasztal része! 34. Készen gúnyos. 36. Vadászat résztvevője, névelővel. 39. Iráni autók jelzése. 40. A megállapítás második része (zárt betű: S). 43. Csendben elő! 44. Község a Bakony peremén. 45. Női név. 46. Rendben van! 48. Becézett Ilona. 50. Latin eredetű férfinévünk. 53. Debrecenhez közel lakik. 54. Hagymaszélet! 56. A szélesvásznú panorámafilmek egyik fajtája. 58. Holnapig. 60. Negyedrészt! 62. Igevégeződés. 63. Ezt... 67. A függ. 57. sz. alatt megnevezett dolog része. 70. Fényreklámok készítésére is használják. 71. A májusi aranyat ér!

FÜGGŐLEGES:

1. Kis szentartalmú vasőtövet. 2. Eltérés a menetrendtől. 3. Romániai folyó. 4. Somogy megyei község lakója. 5. Szoprán szerep Debussy Pelléas és Mélisande c. zenedrámájában. 6. Engedély, röv. 7. Oroszlánnév. 8. Van boltja, mégsem kereskedik! 9. Mentegetődző kölyökállat! 10. Északi férfinév. 11. Felülvizsgál. 12. Szorgos rovar. 15. ... Maradona; ismert argentin labdarúgó. 22. Csip a végén! 23. Azonos a vízsz. 19. sz. alattival. 25. Zola-mű. 27. ... nincs kivétel; mindenkire vonatkozik. 28. Kisebbedik a lángja. 29. Seb nyoma. 31. Mosdó közepe! 32. Erkölcson alapuló. 35. Vitás, vitázó. 37. Boszniai város. 38. Próbadarab! 39. Egy darabban behelyezett, a szokásosnál tartósabb fogtömés. 41. Novoszibirszk folyója. 42. Athéni labdarúgó-csapat. 46. Francia drámaíró, ismert műve az Andromakhé (Jean). 47. Pont megfelel az angoloknak! 49. Középkori bolgár uralkodó. 51. Szovjet repülőgéptípus. 52. A megállapítás negyedik, befejező része (zárt betűk: L, I). 53. Félelem! 55. ... et thoro; ágytól és asztaltól. 57. Parány. 59. A brahmanista mitológia tűzistene. 61. Diadalmaskodik. 64. Az ön és a bór vegyjele. 65. Tenger, holland földrajzi neveken. 66. Győr-Sopron megyei község. 68. Építőanyag. 69. Tiltószó.

POSTALÁDA

Sem – se. Dénes István – 1193 Budapest, Klapka u. 6. – azt szeretné megtudni, van-e lényeges használatbeli különbség a *sem* és *se* között.

A *sem* és a *se* használatára vonatkozó szabály lényege az, hogy tagadószóként a *sem* és a *se* egyaránt alkalmazható, tiltószóként azonban csak a *se* megfelelő. Tehát például: Ha már mi *sem* (vagy *se*) utazunk el, ti *se* utazzatok! Ez a szabály korántsem új, és nem is mesterkélt. Miért is volna az? Végére is a *nem* és a *ne* használatában is érvényesül hasonló szabályosság. Persze az elég lényeges eltérés, hogy a *ne* csupán tiltó lehet, a *se* pedig tagadó is, tiltó is.

Őn azt ajánlja, hogy a *sem* és a *se* használatában az *a*, az megfelelő alkalmazásához igazodjunk. Vagyis csak mássalhangzós kezdetű szó előtt éljünk a *se* formával (például: meg *se* hallja), magánhangzóval kezdődő szó előtt csakis *sem*-mel (el *sem* ért). Hasonló javaslat már a szakirodalomban is felbukkant, de – bármily józannak és ésszerűnek látszik is – nem valószínű, hogy a nyelvész nem ura, parancsolója, hanem szolgálja a nyelvnek. Nem hozhat olyan szabályt, amelyet a nyelv nem igazol, hanem csak azt foglalhatja szabályba, ami benne van magában a nyelvben. Nos, ebben az esetben az a szabály felel meg leginkább a nyelvhasználatnak, amelyet ismertettem, függetlenül attól, hogy nem mindenki érzi ezt a szabályosságot.

Grétsy László

Nagykötőjelet tegyünk vagy „kicsit”? Farkas Imre – 9400 Sopron, Kellner S. u. 7. – véleményével egyetértünk.

Mi is úgy gondoljuk, hogy a Győr–Sopron–Ébenfurti Vasút Igazgatósága intézménynevében jobb lenne nagykötőjelet használni, hiszen a három városnév valamitől valameddig viszonyt érzékeltet. A csupa nagy kezdőbetűs íráson azonban nem szabad változtatni! Az intézménynevek írásának egyik legfontosabb szabálya ugyanis az, hogy a névelőkön és a kötőszavakon kívül minden szót nagy kezdőbetűvel kell írni, még az *úti*, *utcai*, *téri*, *kerületi*, *városi*, *járási* stb. szavakat is. Sőt: a *számu* melléknevet és *sz.* rövidítést is. Például: 43. Számu (vagy: Sz.) Építőipari Vállalat. (L. A magyar helyesírás szabályai. 11. kiadás, 187. pont!)

T. Urbán Ilona

Elseje, elseji ~ elsejei. Hell István – 2000 Szentendre, Sallai Imre u. 6. – kérdésére a következőket válaszoljuk:

A finnugor 'elűlő rész' jelentésű *el-*, *ele-* többől igen sok származék keletkezett, köztük -só, -ső képzőbokkal az *első* sorszámnév is az *alsó*, *felső*, *külső*, *belső* mintájára. A 3. sz.-ú birtokos személyrag előtt hangzasi okból az *ő-ből e* lett: *elsője* → *elseje*. (Más szóban is végbement hangváltás. Ilyen például a *nője* → *neje*, s ez utóbbi végül egy egész sort hozott létre, mint: *nejem*, *nejed*, *neje*.)

Már az 1954-es helyesírási szabályzatban megtaláljuk mindkét írásmódot: „*november 1-ig v. 1-jéig*” (435. pont). A mai magyar nyelv rendszere c. akadémiai összefoglalásban (1961) a „*május 1-i* (ejtsd: *elseji v. elsejei*)” megoldást láthatjuk, s ugyanebben az esztendőben a Helyesírási tanácsadó szótár a kiejtést már az írásban is érvényesíteni próbálja: *1-e v. 1-je; 1-én v. 1-jén*. A magyar helyesírás szabályainak 1985 elejétől érvényben lévő 11. kiadása a kiejtés szerinti írás szellemében csak a *j-s* alakokat támogatja: „*1-je, 1-jén, 1-jére, 1-ji ~ 1-jei*” (296. pont), a vaglyagosságot tehát már kizárja.

Egedy Mária

Elmenekül. Dugár Zoltán levelezőnk – 1112 Budapest, Péterhegyi lépcső 55. – túl szigorúan ítél.

Az *elmenekül* szónak a használatával az újságírók nem pártolják a bűnözőket. A szó jelentése ugyanis csak annyi, hogy: 'veszély, üldözés elől biztonságot, menedéket keresve valahonnan sietve eltávozik, illetőleg így eljut valahova'. Ebben nincs benne, hogy a menekült igazságtalanul vagy igazságosan üldözik-e. Csak az ebből a szóból származó *menekült*, *menekültek* jelentéstartalmába érzünk bele joggal valamilyen rokonszenvet, együttérzést. Ezt a főnevet elsősorban akkor szoktuk használni, ha hazájukból jogtalanul elűldözött emberekről van

szó. Nyilván Önt is ennek a főnévnek a jelentése befolyásolta a semlegesebb *elmenekül* ige jelentésének megítélésében.

Balogh Judit

Arab-magyar vagy magyar-arab szótárt mindeddig nem adtak ki – válaszoljuk dr. Merhej Fuadné (6724 Szeged, Rókus u. 310/B) kérdésére. Azok, akik arabul tanulnak, például az ELTE-n, angol kiadású szótárakat, illetve tananyagokat használnak. Angol nyelvű anyagokon kívül orosz és német nyelvű található még nagyobb könyvtárakban. Tekintettel az arab nyelv és írás nehézségeire, eléggé reménytelennek látjuk, hogy valaki önerőből, tanári segítség nélkül megtanulhassa az arab nyelvet.

Seregy Lajos

Idegen hatásra keletkezett kifejezések nyelvünkben. Dr. Gerend László – 1137 Budapest, Katona J. u. 23/A – levelét örömmel olvastuk, mert az anyanyelv iránti őszinte szeretete sugárzik belőle.

Egyetértünk Önnel, valóban sok idegen hatás éri állandóan a mi nyelvünket is, és nem védekezünk kellő eréllyel, körületekintéssel. Azt azonban nem tagadhatjuk, hogy a népek egymás mellett élésének, egymással való kapcsolatának természetes, elfogadható következményei is lehetnek, olykor tanulhatunk egymástól. Egyik legkiválóbb nyelvtisztítónk, Kosztolányi Dezső tárgyilagosan állapította meg: „Aztán ha tiszteljük ázsiai múltunkat, mikor perzsák s egyéb népek szókincse hatott ránk, miért vessük meg európai mivoltunkat? Az ázsiai ezredév szent? Az európai ezredév kutya?” Vagyis egy másik nyelv példája a fejlődés irányába is mozdíthat bennünket, másrészt az emberiség gondolkodásában a világ minden táján igen sok a közös vonás, s a nyelvünkben meglévő sok hasonlóság tükrözi is. A finnugor nyelvek sajátos egyes száma mellett például már régóta használatos a többes szám, mert gyakran szükségünk van rá. Lehet valaki: *féllábú, félkarú, félszemű – félkezeű, félfülű* nincs –, *fél lábbal* lehet már a sírban, lehet *fél lábára* sánta, de *fél lábbal* nem rúghat labdát a hálóba, nem mondhatja az orvosnak, hogy a *fél lába* fáj, hanem csak azt, hogy az *egyik* vagy a *bal*, illetve a *jobb*, és a *lábai* fájnak (ha mindkettő).

Mást jelent az, hogy „nagy gondom van” és „gondjaim vannak”; szerintünk lehet „nagy eredményt elérni”, de „nagy eredményeket” is (ilyenkor a szó összetett jelentésű: többféle eredmény együttesét fejezi ki). „Nagy erővel” vonult ki a tűzoltóság” a. m. lendületesen, gyorsan; a „nagy erővel” többes szám vonatkozhat a kocsik mennyiségére, a felszerelésre és a tűzoltók számára egyaránt. A „nagy pénzeket” vett fel szókapsolat valóban kifogásolható, helyesen: sok pénzt vett fel.

Az egy használata sem csupán német, inkább tágabb értelemben indogermán hatást árulhat el, de nem mindig, s nem is helytelenítjük gépiesen. Levelet kaptam – mondhatom valakinek, de arra a kérdésére: Jött-e számla, távirat?, válaszolhatjuk: (csak) *egy* levél jött, más nem. A szövegkörnyezet dönti el, mikor kell a határozatlan névelőt használnunk.

Egedy Mária

El kell, hogy mondja... Sáfrány László – 8900 Zalaegerszeg, Olajmunkás u. 25. – véleménye szerint az *el kell, hogy mondja; meg kell, hogy írja*-féle szerkezetekben a *hogy* előtti vessző fölösleges.

Előadott érvei helytállóak. Igaza van, mondatátzsöszvödéses szerkezettel van dolgunk, s a *hogy* előtti vessző is hozzájárul az igeekötő és igeje közti távolság növeléséhez. (Az, hogy nem tartunk szünetet a *hogy* kötőszó előtt, nem döntő érv, hiszen a vessző nem jelöl mindig beszédszünetet.) Ennek ellenére nem tartjuk okvetlenül kiirtandónak az ilyen szerkezetek *hogy* előtti vesszőjét. Gondoljon csak arra, hogy a szóban forgó szerkezettől csak az igeekötő szórendi helye szempontjából különböző *kell, hogy elmondja; kell, hogy megírja* esetében fel sem merül a vessző elhagyásának a kérdése.

T. Urbán Ilona

Magas vendég, alacsony ár. Dr. Rex-Kiss Béla – 1081 Budapest, Köztársaság tér 16. – levelében azt fejtegeti, hogy a *magas* és az *alacsony* jelzővel alakult szerkezetek német hatásra keletkeztek nyelvünkben, ezért használatukat kerülni kell.

Nem olyan nyilvánvaló hiba ez, mint Ön véli, s ma már az sem olyan súlyos érv, hogy németes. Hiszen az egymás mellett élő népek hatással vannak egymásra, s ez gyakran a nyelvben is tükröződik. A közszokás pedig igen sok *magas* vagy *alacsony* jelzőjű szerkezetet elfogadott. Különösen olyan esetekben, amelyekben a *magas* – *alacsony* jelentés konkrét értelemben is megtalálható. A hőmérőben *magasra* szokik a higanyszál, tehát *magas* a ház, a hőmérséklet; így lehet *magas* a feszültség, s más mérőműszerek, grafikonok leírásában, leolvasásában is megfelelnek. Nem helyeseljük azonban használatukat az *ár, költség, vendég, kor* s a kifejezésükre alkalmazott egyéb szavakkal kapcsolatban.

Egedy Mária

Rokonság – sógorság. Dr. László Levente levelezőnknek – 8000 Székesfehérvár, Pintér K.-ltp. 39. – igazat kell adnunk abban, hogy szoros értelemben véve a *rokonság* és a *sógorság* nem azonos fogalmak. Az előbbi valóban vérségi kapcsolatra utal, ezen belül felmenő ágra (szülők, nagyszülők), lemenő ágra (gyermek) és oldalágra (nagybátya, nagynéne) osztható. Ezzel szemben a sógorral, sógornővel nincs vérségi kapcsolat.

A mai magyar köznyelvben azonban a *rokonság* szót tágabb értelemben használjuk. A vérségi rokoni kapcsolatokon kívül idevesszük az ún. házassági rokoni kapcsolatokat is. A közügyi szóhasználatban rokon az *anyós*, az *após*, a *sógor*, a *sógornő*, de még talán a *keresztszülő* is. Hasonlóképpen határozza meg a *rokon* szó jelentését a Magyar értelmező kéziszótár: „vkivel (nem a legközelebbi) családi kapcsolatban levő személy”, s csak ezután közli a szó már említett, szűkebb értelmét. Sőt a *sógorság* címszó alatt is „rokonsági viszony”-ról beszél, ti. sógorok és sógornők rokonsági viszonyáról. A Nyelvművelő kézikönyv a sógorságot mint házassági rokonsági kapcsolatot szintén a rokonságnevek között említi.

Ennek megfelelően a *sógor* és a *sógornő* a testvér házastársán kívül még jelölhet távolabbi oldalági, illetve házassági rokoni kapcsolatban levő férfit, nőt.

A népies *ángy, ángyika* kifejezést is használják távolabbi nőrokonra, bár elsősorban a báty feleségét jelenti. Lehetséges, hogy az Ön családjában a nagybáty feleségét értették rajta, így ott generációs eltérésre is utalt.

Balogh Judit

Remek rímek

Régen, különösen faluhelyen, szokásban voltak a sirversek, melyeket a kántor vagy egy-egy ügyes verselő „költött”, olykor igen elmésen. Ha a keskeny fejfára nem fért ki egy sorban valamely szó, a másik fele átkerült a következő sorba, ami a rimelést is előmozdította. Íme: Itt nyugszik Pu- / ki Miklós hu- / szonkilenc éves / rászakadt a méhes. – Később szatira céljából is készültek sirversek, élcelődve az efféle versikék primitívségén. Ilyen például: Itt nyugszik Tóth Ferkó / megrúgta egy pejko / János volt a neve szegény szánandónak / csak a rim kedvéért / írodott Ferkónak.

Olykor az álszenteskedést is kigúnyolták, hiszen néha-néha az élő hozzátartozók nem nagyon siratták a házsártos, fukar elhunytakat. Néhány mutatványt adunk Varga Ferenc debreceni olvasónk saját költésű, paródia ízű sirverseiből:

*Akit takar ez a hant,
Körtéfáról lezuhan,
Kezét-lábát, nyakát törte,
Nem kell neki már a körte.*

*Bakafántos, zsémbes asszony
Fekszik itt a mélyben.
Síremlékét emeltette
Férje – örömben.*

*Sok rossz óra javítása
Várt volna még órája,
Csakhát, sajnos, korán ütött
Az utolsó órája.*

*Kiváló zsoké volt,
Kistermetű, sovány,
Végül itt ért célba
A Szent Mihály lován.*

*Arra, akit föld e sír,
Ráborult a forró zsír.
Szegény neje egyre sír:
Odalett egy csomó zsír!*

*Nem volt baj, míg annyit evett,
Amennyit a gyomra bevett,
De egy nagy tál rántotta
Szegényt sirba rántotta.*

sz. gy.